

Militaire Spectator.

De MILITAIRE SPECTATOR verschijnt maandelijks, in Nos. van 3 vellen druks; zoodat de Jaargang uit 36 vellen druks (behalve de bijvoegsels, die gratis geleverd worden) bestaat, en voor f 6,25, uitgenomen de platen en kaarten, welke afzonderlijk betaald worden, aan de respectieve geabonneerden wordt afgeleverd. Aan de geabonneerden in de Nederlandsche Overzeesche Bezittingen, wordt de Jaargang, uit hoofde van de 40 pCt. rabat voor transport-, assurance- en commissie-gelden, tegen de betaling van f 8,50 afgeleverd.

Men abonneert zich bij alle Post-Directeuren en Boekhandelaren door het geheele Koninkrijk. Alle inzendingen voor dit Militaire Tijdschrift bestemd, geschieden vrachtwijze aan de Uitgevers BROESE & COMP. te Breda, of aan den Directeur, den kapitein VAN RIJNEVELD, van de rijdende artillerie, te Breda, met het opschrift: voor den Militairen Spectator.

ALGEMEEN OVERZIGT

BETREKKELIJK DE VERSCHILLENDE VORMEN EN HET GEBRUIK VAN GEKAZEMATEERDE REDOUTEN, KLEINE FORTEN, DEFENSIVE TORENS (WAARONDER OOK DIE NAAR MONTALEMBERT, DE TOURS-MODELES EN DE MAXIMILIAANSCHEN TORENS), EN GROOTE REDUITS, ZOOWEL IN VERBAND MET DE VESTINGEN, ALS BIJ DE KUSTVERDEDIGING.

(Eene bydrage tot de versterkings-kunst en in het bijzonder voor de kustverdediging.)

(Vervolg van N°. 2.)

IV.

Redouten, defensive torens en reduits langs de kusten van Engeland (1).

Behalve de versterkte hoofdpunten langs de kusten, hebben de Engelschen nog met veel zorg de toegankelijke tusschenpunten door batterijen, redouten en verdedigende torens trachten te dekken. De havens en depôt-plaatsen zijn omweld en door eene tweede omvatting van enkele, voortgeschoven werken, tegen een bombardement verzekerd. Tot bescherming der minder belangrijke reeden, zijn forten, gekazemateerde redouten of torens, als toereikende geoordeeld, om de toenadering te verdedigen.

Tot dekking van een open vóórland, of eenig ander toegankelijk en voor landing geschikt punt, heeft men batterijen opgeworpen, door steenen torens beschermd. Het overbank (en barbette) schieten, treft men alleen bij zoo hooge stellingen aan, waar de bezetting niet door het vuur der schepen kan beheerscht worden. Ook bij eene inwaartsche bogt vermijdt men deze wijze van schieten, wijl de elkander bestrijkende batterijen wederzijds de bediening zouden kunnen schaden.

Is het strand zeer laag en van zoodanigen aard, dat de

(1) Wij hebben hier meerendeels Dupin, v. Hoyer, Dufour en anderen gevolgd.

schepen hetzelfde op een gewerschot afstands kunnen naderen, dan moeten de batterijen van een hoog profiel zijn, of althans door een dak of eene blindering tegen het druivenvuur en tegen de buksenschoten uit de mastkorven gedekt worden, hetwelk anders voor de kanonniërs gevaarlijk is. Eene bomvrij gewelfde, en van achteren opene batterij, fig. 53 en 54, is hier het meest doeltreffende en in dezen geest ook dikwerf gebezigd. Bij boschrijke oevers kan men dergelijke gewelfde batterijen, door blinderingen van zware balklagen, op welgeschraagde gebindstijlen rustende, vervangen (1).

Wanneer ook in enkele gevallen, de aarden batterijen een even sterk of zelfs sterker bemand oorlogschip, wederstand mogten hebben kunnen bieden, kunnen zij toch geen belangrijken wederstand aan gelande troepen verschaffen, en zelden de ontscheepte magt van een enkel oorlogschip het hoofd bieden. Zij moeten daarom op de gewigtigste punten, nog door beduidende werken ondersteund worden, waartoe men soms eene hooge batterij of kavalier kiest, met grachten omgeven, behoorlijk gepalissadeerd en gefraiseerd, en gelijk bij eenige der laatstgebouwde op de kusten van eenige koloniën, in de keel door eenen arcadevormigen, zich flankerende, gekreneleerden muur, ongeveer van den vorm als in fig. 55, gesloten worden, en waartoe aldáár, indien het eene groote en gewigtige batterij is, eene verdedigende kazerne of kazemat, als die in fig. 12, 20 of 25, wel het allerverkieslijkste is (2).

(1) Bij de verovering der Moluksche eilanden, kostte het den Engelschen slechts eenige lagen schroot of druivenvuur van hunne fregatten, om de lage batterijen zonder overdekte geschutzstellingen, dadelijk te overslepen, en hetwelk zich ook elders bevestigde, waar men deze lage batterijen tot op ongeveer 300 el, met de schepen konde naderen. Niet ten onregte zeide dan ook reeds de generaal Gribeauval, in eene Memorie (1778) aan de Fransche regering gerigt: «*Que les batteries qui battent à la mer pêchent presque toutes PAR LE TROP PEU D'ÉLÉVATION;*» en staft zulks met vele voorbeelden.

(2) De meeste kustbatterijen zijn bij landingen, wegens gebrekkige keelversterkingen, veroverd; ond'r vele andere voor-

Eene zoodanige defensiva kazerne of reduit moet genoegzame binnenruimte hebben om de geheele bezetting, of toch het grootste gedeelte der, tot verdediging des werks bestemde, troepen op te nemen. Zij moet bomvrij overweld worden, en de afwateringsgoten en aanraseringen daarbij, met de vereischte zorg worden uitgevoerd, opdat het water nimmer ergens kunne doordringen, en de bewoonbaarheid der ruime kazematten, niet door vochtigheid benadeeld worde.

Men heeft ook wel kruisvormige, gewelfde redouten bij de kustverdediging aangewend. Een dergelijk, door de Engelschen in den laatsten oorlog gebouwd, werk bekwam de navolgende afmetingen:

De buitenste middellijn van boven.	54,88 el.
Borstweer-dikte.	5 à 5 »
Breedte des walgangs.	10,50 »
Binnenruimte in middellijn.	27,45 »
Hoogte der muurbekleding.	8 à 9 »
Geheele hoogte des werks met de borstweer.	12,19 »

De walgang is voor tien zware kanons ingerigt, die door diepe of gewone wal-embrasuren vuren. De hoogte van de kam der borstweer, boven den walgang, aan den voet des bankets, is 2,55 en boven den binnenrand des walgangs 2,65 el, alzoo ter middelbare hoogte van 2,50 el, en met eene afwatering van den voet des bankets van 0,50 el. De traversen tusschen de kanons zijn 2,44 el breed en 4,75 el lang.

Van de 53 voorhandene gewelven zijn er 17 regthoekig gebouwd, doch de overige onregelmatig, het zij met klimmende of hellende gewelven, of ook met niet evenwijdige regtstanden. Elk van de eerste heeft 2 en van de laatste 1 togtgat, en allen zijn naar het midden der redoute met eenen 0,70 els dikken muur gesloten, waarin eene deur en twee vensters, en daarenboven boven elke deur een rond gat. De grondmuren met hunne empâtements en plinten van graniet- of veldsteenen, en al het overige metselwerk van gebakken steen.

De redouten voor de verdediging van Korfu opgeworpen, en waarnaar ook elders, in navolging door de Engelschen, in dien geest, gesloten werken gebouwd zijn, hadden den vierkanten vorm, fig. 56, en ongeveer de navolgende afmetingen: De magistrale (kordon-lijn) had 66 el lengte, opdat met eene borstweer van 5 el dikte en met 4 el verheffing boven het kordon der escarp, de binnenkruin of vuurlijn eener zijde nog 50 el lengte behoude. De gracht heeft 8 el breedte en gelijke diepte onder het kordon der escarp, wordende de uit- hoeken, door galerijen voor rugsche vuren, verdedigd, waar-

beelden, willen wij hier slechts aan de batterijen bij *kaap Breton*, die bij *Toulon*, die op het eiland *Ternate* (1811), enz., herinneren.

toe eene onderaardsche gemeenschap met het reduit. Een glacis van 2 à 2,50 el hoogte, omgeeft het werk, dekt de metselwerken, en verschaft aan de gracht meer breedte en diepte; hare afdakking (*plongée*) is naar het kniestuk der embrasuren gerigt. De borstwering beheerscht dit glacis met 2 el en alzoo 4 el boven het veld of den beganen grond verheven; eene kunette *k*, zie doorsnede fig. 57, om de kazerne, in gemeenschap met eenen gemetselden duiker, voert het wederzijds van den wal en van de kazerne afstroomende hemelwater in de gracht.

In de vier uitspringende hoeken der redoute zijn beddingen aangebragt om overbank te vuren; en op het midden der facen gewone embrasuren uitgesneden, zoodat de aanvaller alerzijds door 4 vuurmonden wordt bestreden, uitgezonderd de zijde waar zich de uitgang der redoute bevindt, welke daarom naar de minst genaakbare strekking gerigt wordt. Evenwel zouden ook dáár nog embrasuren kunnen uitgesneden worden, hoezeer dezelve er de gemeenschap minder bekwaam schijnen te maken. Een koffer van metselwerk, met aarde overdekt, dient tevens tot traverse om den ingang der poort te dekken, en voor een buskruid-magazijntje.

De defensiva kazerne is in het midden der redoute, op het natuurlijk terrein gebouwd, en heeft eene kruisvormige gedaante, ten einde flankement en eene genoegzame binnenruimte te bekomen. Vier zware, dubbele gemeenschaps-deuren, verschaffen den toegang tot eenen gemakkelijken terugtocht der verdedigers en tevens om den luchtstroom te bevorderen. Hare afmetingen zijn: 5 el inwendige hoogte; 5 à 6 el breedte en 25 à 28 el lengte. Naar gelang de kazerne overweld, of wel met balken-lagen geblindeerd wordt, hebben de buitenmuren, 2 à 1 el dikte (1). De blindering met balken belooft eene minder gekelderde, ruimere en ook gezondere bewoning. Bij boschrijke oorden, kan men hier almede de buitenmuren met horizontale boomstammen optrekken, op de door *Muller* en *Scharnhorst* beschrevene wijze. De kazerne is voor 75 à 85 man bekwaam, en een gelijk getal op de wacht en op bivouac aannemende, zal de redoute 150 à 170 man kunnen be-

(1) Dat zware houten muren, het zij door regt opstaande of liggende en gezonde boomstammen gevormd en met grond tusschen de dubbele rijen of lagen, tegen het vuurvatten ook eenen ongemeen grooten wederstand aan het vijandelijk geschut bieden, en vaak meer dan steenen muren, getuigt onder anderen het houten blokhu's bij de belegering van Dresden in 1813. Ook zegt *Folard* in zijn *Traité de défense*: « Au siège de Lille, les assiégés avouèrent qu'un mur construit de bois derrière la brèche était beaucoup meilleur et d'une plus grande résistance que l'escarpe même. »

vatten; wordende de levensmiddelen in kleine kelders, onder den planken vloer des reduits bewaard; de broodplanken zijn boven de nachtlegers afgehangen.

Aan de uiteinden van een der vleugels van de defensiva kazerne, en onder hetzelfde dak, zijn nog twee buskruid-magazijntjes, door doorgangen van het gebouw afgescheiden, tevens eene gemeenschap van het eene gedeelte der redoute tot het andere verschaffende, zonder over de barbetten te gaan.

Het wulf of de blinding, met aanéensluitende, zware balken, wordt nog met 1 el grond overdekt, waarover een gewoon pannendak, beveiligende de kazerne voor het inwateren en de vochtigheid, en waardoor het regenwater in eenen waterbak *a* gevoerd wordt, welks put daartoe bij eene der deuren eene opening heeft. De keukens *b* zijn onder een klein afdak, regt tegenover eene der deuren van de kazerne. De latrines *c* komen op de gracht uit, regts en links van de ophaalbrug. Zij zijn dáár, zooveel mogelijk, van de kazerne verwijderd, met eenen toegang, volgens eenen kleinen, ronden weg, langs den voet van het buiten-talud der borstwering. Ter dezer plaats wordt de aardmassa der borstwering, door een klein muurtje tegengehouden, hebbende deze muur en latrines eene arcadestijl gedaante met schietgaten, ongeveer als fig. 33, om uit dezelve de brug en den toegang door front- en kruisvuren te verdedigen.

Martello's of verdedigings-torens.

In het jaar 1796 wekte de tegenstand eens ronden torens op het eiland Korsika, de verbazing der Engelsche zeemagt op. Ofschoon dezelve slechts één kanon voerde, moesten toch twee oorlogschepen den aanval staken, zonder dat dezelve eene noemenswaardige schade van het vuur der schepen, tegen zijne ronde oppervlakte geleden had. Wel is waar werd dezelve naderhand veroverd, doch niet dan nadat men eerst troepen en geschut aan land gebragt, en eene werkelijke batterij van verscheidene vuurmonden tegen dezelve gericht had (1). Men be-

(1) De maarschalk *van Saxon* zegt: « J'ai quelquefois vu tirer des deux ou trois jours entiers, avec des batteries de vingt pièces de gros calibre, contre de méchantes tours carrées et vides, avant d'en pouvoir venir à bout; et cela de 400 pas de distance.» Bij de belegering van Sagonte (1811) kon men in eenen toren geen bres schieten, of wel, de bezwaren werden zoo groot, dat men eene andere plaats koos, en de bres-batterij verplaatste. Te vergeefs trachtte *Napoleon* in 1812, met 36 kanons van 12 C , in de muren van Smolensk bres te schieten; terwijl in 1813 een toren te Wittenberg, alle geschutkrachten des aanvallers trotseerde. De ring- of torenvormige

sloot van toen af aan, dergelijke groote en kleine torens, die men met denzelfden naam van *Martello*, als den Korsikaanschen toren bestempelde, op alle zwakke en toegankelijke stellingen der Engelsche kusten te bouwen, voornamelijk in het westen en zuiden van Engeland; en ook midden in de reeds vroeger bestaande forten en werken, werden zoodanige hooge en ruime torens van zware afmetingen gebouwd; b. v. binnen het fort Pitt, tot dekking van Chatham, en tevens om van hunne bovenste étage en plate-forme (Altan) de berghelling van het fort te bestrijken; ook het fort Clarence is een ongemeen groote, vierkante verdedigings-toren of donjon, met vier ronde torens op de hoeken.

Zijn deze torens echter van kleinen omvang, dan dient men dezelve geene te hooge waarde toe te kennen. Het eenige wezenlijke voordeel blijft dan alleen: dat zij bij eene landing, niet even als de aarden batterijen (hebben deze laatste geene escarpmuur van 7 à 8 el hoogte) door storm kunnen weggenomen worden, daar overigens het kanonvuur uit dezelve, tegen verwijderde schepen, slechts met dat der gewone forten gelijk staat. Eene bij Napels gebouwde kustbatterij, zoodanig verheven dat zij het vlak der zee wel met 23 el beheerschte, bragt in den laatsten oorlog, met twee over bank vurende stukken, een Engelsch lineschip van 74 kanons en een frégat, zooveel schade aan hare bemanning toe, dat zij gedwongen waren eene landing te doen, en hetzelfde met geschut en door veel inspanning te bedwingen. Deze batterij of redoute had geene bekleedingsmuren, was van de landzijde slechts verzekerd en van boven geheel open; zij had in haar midden alleen eenen defensiven steenen toren voor reduct, waaruit zich de artilleristen nog met geweevuur verdedigden, toen hun geschutvuur van de klimmende landzijde oversleept was.

De *Martello's* of verdedigings-torens bekomen voor het minst 8 el hoogte, om tegen beladdingen beveiligd te zijn. Den omvangsmuur geeft men iets minder dan $\frac{1}{2}$ der hoogte tot helling, ook wel de halve hoogte, beneden, onder $\frac{1}{16}$, en de bovenste helft onder $\frac{1}{28}$ der hoogte; de middellijn wordt ge-

walmuur van Gabel, weêrstand het hevigste geschutvuur uit negentien 12ponders. Eenige torens aan de wallen van Andermach, Kandia, St. Jean d'Acre, het slot Felsberg, Dillenburg, de proeven te Ehrenbreitstein, enz., getuigen almede dat het in bres leggen of wegschieten van hechte muren, geenszins met zoo veel gemak geschiedt als men wel geloof, ten gevolge des geringen wederstands van eenige bekleedingsmuren van onvoor-deeligen vorm, gelijk die naar *Fauban* en *Belidor*, en welke daarenboven nog veelal met zoo zuinige afmetingen opgetrokken zijn, dat zij, op den duur, naauwelijks de drukking der aarde kunnen wederstand bieden.

evenredigd aan het aantal vuurmonden, waarmede men dezelve wenschte te bewapenen. De kleine Martello's hebben alzoo gewoonlijk 11 tot 16 el diameter. Zij zijn van twee verdiepingen voorzien: de bovenste, tot bewoning, is alleen bomvrij overwelfd, de benedenste wordt eveneens met een lichter en vlakker gewelf, of ook met eene zware balkenlaag en zoldering, waarover eene steenlaag tegen de brandstoffen, gedeekt. Gewoonlijk is dezelve in 3 of 4 kleine gemakken afgescheiden, om het buskruid, de levensmiddelen en de krijgsbenedigheden onder te brengen, en vooral mag een kleine waterbak niet ontbreken.

Voor de bomvrijheid der boven-gewelven, welke hier geene aardbedekking ter beschikking bekomen, maar alleen eene vlakke aanrasering (met $\frac{1}{25}$ of 0,04 afwatering uit het midden) schijnt men door ervaring toegelicht te zijn, voor *minimum* 6 rollagen, zijnde 1,32 el gewelddikte, te moeten nemen, de binnenwelf-lijn een halven cirkel en nog beter eene parabool, van boven met een bemuurden Altan, waarvan de borstweer gewoonlijk 1,75 à 2 el hoogte en 0,47 els breedte aan treden bekomt. Tot onderhouding der gemeenschap, en wel met het buitenste, dient eene deur, ongeveer op de hoogte van, of een paar voet boven, den vloer der boven-étage, met eene ladder of trap; en, om van de eene verdieping tot de andere te gaan, bezigt men eene valdeur of luik in den vloer en een trap. De schietgaten op de boven-étage, dienen aldaar tevens tot vensters; in de beneden-étage zijn zelden openingen naar buiten, wordende zij door opwaarts gevoerde luchtgaten tevens gelicht. Eene haardstede met een schoorsteentje, dient tot verwarming der boven-étage; ook zijn bij eenige torens van groote middellijnen, kleine ovens, tot het gloeijen van kogels, in een massief gekonstrueerd.

Naar de landzijde, als de minst genaakbare geacht, worden de deuren aangebragt, en ook dezerzijds hebben de torens wel eens zwakkere omvangsmuren en borstweringen, even als in de fig. 63 en 71. Zij hebben daarom uitwendig soms eenen elliptischen vorm; inwendig echter zijn zij cirkelvormig gebouwd.

Tot de borstweringen worden geene harde of zoogenaamde veldsteenen gekozen, wanneer men in de gelegenheid is van goede gebakken steenen, of andere, niet al te zachte steenen gebruik te kunnen maken, wijl de eerste, even als bij de omranding van embrasuren, soms tot eene gevaarlijke verspreiding van steenstukken kunnen leiden, en worden daarom evenmin bij sterk met schietgaten doorboorde buitenmuren, gelijk deze kleine torens, gebezigd. De gewone muurdikte dezer torens en strandwerken, naar den zeekant, is zelden meer dan 5,14 à 5,77 el (10 tot 12 voet); naar de andere of minder trefbare zijde, voor *minimum* 2 el. Zijn de muren daarentegen

door een glacis geheel of grootendeels gedekt, dan ook kan deze muurzwarte eenigermate verminderd worden, altijd in het oog houdende, dat zij een ruim overwigt moeten houden, terwijl bij zoo kleine torens, alwaar, strijdig met een algemeen beginsel, de buitenmuren tevens tot culéés moeten dienen, deze alsdan ten minste de dubbele zwaarte dienen te hebben van die, welke de drukking van het gewelf vordert, en in welk opzigt, gelijk wij nader zullen zien, al de door de Franschen ontworpen normale-torens gebrekkelig zijn.

Bij deze kleine Martello's was het bomvrije gewelf veelal koepelvormig aangebragt, en wel zoodanig, dat de gewelfhoogte iets meer dan de straal zij, om de drukkingen op den buitenmuur daardoor te verminderen. Andere groote torens hadden ook wel ringvormige gewelven, gedeeltelijk op den buitensten omvangsmuur, en inwendig op eenen, midden in den toren gemetselden, ronden pijler of kern rustende.

Fig. 58 en 59 stellen de doorsnede en den platten grond van den kleinsten Martello voor, slechts voor één kanon bestemd, hebbende van boven, binnenwerks der borstweer, nog ongeveer 6 el middellijn. Het bovenste of bomvrij gewelf is koepelvormig. De beide bogen van het beneden-gedeelte kunnen ringvormig overwelfd worden; of ook, bij kleine torens zoodanig, dat de middelbare doorsnede twee cirkelbogen verbeelden. Tot het draaipunt of de spil van het geschutraam, had men eenen ouden ijzeren vuurmond van klein kaliber genomen, in den sleutel van het gewelf ingemetseld.

De bedding voor de zware kanons is 1,41 el breed, uit twee sterke beddingbalken, elk lang 4,25 el, door drie dwarsregels verbonden. Het middelpunt van den voorsten regel ligt 0,42 el, dat des middelsten 1,72, en van den achtersten 3,14 el van het voorste gedeelte der bedding. Elk dezer drie punten kan als draaipunt aangemerkt worden, naar gelang men uit de eene of andere rigting vuren wil. De, tot beweging der bedding dienende drie raders, hebben hunne assen in de strekking der sterkste balken onder dezelve. Zij hebben tot spoor eenen hardsteen of ook wel eenen ijzeren cirkel. Op eene dusdanige raambedding, zal voor de vrije beweging van een lang kanon naar alle zijden, 6 el, en voor kort kanon of carronnade 4,59 el middellijn binnenwerks, van de borstweer gevorderd worden. Worden alzoo uit het punt *a*, fig. 40, met eenen straal van 5 el, en uit *b* en *c* met eenen van 2,19 el, drie cirkelbogen beschreven, dan geven deze cirkelbogen de binnen-kruinlijn van de borstwering eens Martello's voor eenen zwaren en twee ligte vuurmonden; terwijl een vierde, geheele cirkel, ten minste 1,75 el van deze drie verwijderd, den buitensten omvang voorstelt. Is de kruinlijn der borstwering onregelmatig, dan kan ook de buitenste omvangsmuur dezen vorm naderen, gelijk dit bij eenige groote torens

op de Engelsche kusten het geval is. Fig. 41 stelt den bovensten omtrek van eenen dusdanigen toren voor, welke de beide borstweërzijden en de draaipunten aangeeft. De minste bovendikte van den borstweringsmuur is 1,73 el; haar buitenste, onregelmatige omvang, bestaat uit 6 cirkelbogen. De beide groote middellijnen des torens, zijn ongeveer van 14,44 en 13,63 el, benedenwaarts met $\frac{1}{2}$ helling, terwijl twee trappen naar den boven-altan voeren. Fig. 42 verbeeldt de bovenste verdieping, waar men den hoofd-ingang, 4 vensters, 2 schoorsteenen, en 2 trappen ziet. De kleine binnen-cirkel beteekent de kern of pijler van het ringvormige gewelf. De afscheiding voor een officiers-kamertje, heeft men hier, wegens de kleine schaal, niet aangeduid.

Nadere toelichtingen aangaande den bouw der Martello's.

Toen Minorca gedurende den laatsten oorlog, in handen der Engelschen kwam, bouwden zij aldaar verscheidene grootere torens, die 16 el middellijn buitenwerks, 8 à 10 el hoogte en $\frac{1}{2}$ helling bekwamen. De borstweër was 3,45 el dik, 1,37 el hoog en had 0,06 el plongée of afwatering. De hoogte der beneden-étage bedroeg 5,14 el, met eene planken zoldering, op kantbalken liggende, zijnde over den planken vloer, tegen het vuurvatten, eene laag estriken gelegd, en had in alles eene dikte van 0,59 el. De bovenste verdieping had binnenwerks, onder den sleutel van het wulf, eene hoogte van 4,40 el. Het elliptische, bomvrij gewelf had 9 el spanning en 3,45 el hoogte. De koepel was met den buitensten omvang, uit eenzelfde middelpunt beschreven, en het gewelf ter dikte van 1,50 à 1,40 el.

Boven den hoofd-ingang, zijnde eene deur op de hoogte der bovenste verdieping, was een vertrekje met eene opening daarvoor aangebragt om de levensmiddelen naar boven te hijschen; een in den muur gekonstrueerde wenteltrap opende den toegang tot den Altan; door een luik en een daaronder geplaatsten ladder of trap, ging men naar de benedenste verdieping af, welke in drie vertrekken afgedeeld was. Onder den beganen grond was een gemetselde regenbak. De hier doorgaans van hardsteen opgebouwde torens, hadden een schoon aanzien. Van boven waren dezelve met een zwaar kanon bewapend, hebbende het draaipunt achter aan het raam; daar er alsdan eene aanzienlijke ruimte overbleef, kon men nog eenen houwitsers of carronnade daarneven stellen.

Kleinere ronde torens op het eiland Minorca.

Zij hadden van boven uitwendig in middellijn 10 el, 8 el hoogte, met $\frac{1}{2}$ à $\frac{1}{3}$ helling. De borstweringsmuur is dik 1,88 el, hoog 1,37 el, en heeft 0,58 el afdakking, zie fig. 43.

De inwendige vorm is achthoekig, bepaald door eenen reghoek van 5,63 en 4,33 el zijde, bij welke op elken hoek van de lange zijde 1 el, en van de korte 0,86 el afgesneden is. Het middelpunt van dezen achthoek ligt niet in het midden des torens, maar 0,78 el meer landwaarts.

Fig. 44 stelt het bovenste der borstwering voor, alsmede de aantrede en het draaipunt van het geschut. De beneden-étage is 2,51 el hoog en het gewelf 0,29 el dik. De bovenste verdieping heeft binnenwerks, onder den sleutel van het gewelf, eene hoogte van 5 el. De beide gewelfbogen in de beneden-verdieping, hebben elk eene wijdte of spanning van 2,75 el; zij rusten gedeeltelijk op de zijden *a b* en *c d*, en gedeeltelijk op eenen 0,29 els dikken tusschenmuur. Het bovenste, bomvrije gewelf heeft eene wijdte van 5,05 el, dik 1,47 el, en bij den sleutel 1,75 el. In de afgesneden hoeken *a, b, c, d*, zijn de wulven onregelmatig. Een der beneden-gewelven wordt door eenen scheidsmuur in twee gemakken afgedeeld. De buitenste ingang lag 0,71 el hooger dan de vloer der bovenverdieping, op welke men door middel van vier trappen afsteeg. Boven de deur is eene opening, breed 1,26 en hoog 1,80 el; de dorpel van dit hardsteenen raam springt, door middel van kraagsteenen, 0,65 el voorwaarts. Een luik en houten trap in den vloer, vormt de gemeenschap met de beneden-étage.

In de borstwering van elken toren bevond zich eene insnijding, om eenen rooster tot het gloeijen van kogels aan te brengen; slechts een der torens had tot dit einde eenen eigenlijken gloei-oven van gebakken steenen. In het algemeen is de binnen-verdeeling en den bouw der gewelven eenvoudig en doelmatig.

Alle op Minorca gebouwde torens hadden niet slechts luchtgaten in de buskruid-magazijnen, maar ook boven de schietgaten in de boven- en beneden-verdiepingen. Bij eenigen bevond zich nevens het venster der boven-étage een waterbak, bij wijze van een fontein, met den eigenlijken regenbak onder den toren in gemeenschap staande, ten einde niet telkens het benodigde water naar boven te brengen.

Bij andere, en wel de meeste der door de Engelschen gebouwde torens, waren in de beneden-étage geene schiet- noch toggaten aangebragt, maar in den omvangsmuur en door de vloeren had men loodregt naar boven voerende luchtgaten van 0,10 el in het vierkant uitgespaard.

Algemeene opmerkingen.

Eenigen dezer torens hadden gerevêteerde *contrescarpen*, waarvan het kordon ongeveer 6 el boven den grachtsbodem met eene bovendikte van slechts 0,65 el, welke laatste bij deze ringvormige gedaante, tegen de drukking der aarde allezins

voldoende is. De grondtrek van dezen contrescarpsmuur is cirkelvormig en zoodanig, dat de minste grachtbreedte nog 10 el is. De contreforten zijn 0,51 el lang, 0,86 breed, en staan 5 el midden op midden. De afdakking van het *glacis* is niet volkomen regelmatig; in het algemeen genomen, komt het verlengde vlak op ongeveer 0,65 el onder den buitensten borstweërkant des torens.

De *fondamenten* van de omvangsmuren der torens, gaan gemeenlijk 1,41 el diep in den grond, en zijn de contreforten of regtstanden, door omgekeerde aardbogen verbonden. De ruimte onder deze doorgaande bogen, in den omvangsmuur, is massief gemetseld. De balken, welke de vloerplanken dragen, loopen gewoonlijk als stralen uit het midden naar buiten, en soms op een klein dwarsmuurtje.

Alle torens hebben gemetselde *waterbakken* en sommigen in lood. De Altans hebben alle eene behoorlijke afwatering met goten en looden pijpen, om het regenwater in den vergaärbak af te voeren. De groote torens hadden regenbakken die 29568 Nederl. kan inhielden, en de kleine torens van 16600 kan. Voor het dagelijksch gebruik, voerde men het water aan, waartoe ook welputten in de gracht bestonden; terwijl op de verdiepingen meestal *pompen* aanwezig waren, welke looden pijpen met deze putten en den regenbak in verband stonden.

Op alle torens was eene hardsteenen *aantrede* achter de borstwering, 0,46 el breed en 0,59 el hoog, waarop gewoonlijk de voorraders van het draairaam der kleine stukken stonden, wanneer deze laatste bij het zwaar geschut toegevoegd waren. Behalve het bovenplat of Altan, waren bij de torens van de 1e en 2e soort, ook nog dikwijls de bovenste étagen met een paar ligte vuurmonden gewapend, waartoe bij sommigen de embrasuren werkelijk bestonden, bij anderen daarentegen, blind (*postiche*) gemetseld. De hier bedoelde ellipsvormige torens, droegen op hunnen Altan een zwaar kanon, waarvan het raam zich om het middelpunt dezer platte bewoog, en waarnevens dan nog twee houwitseren of caronnaden stonden; op ramen van eene bijzondere inrigting, en wel op eene wijze, dat zij met den eerstgenoemden vuurmond een zelfde draaipunt hadden, en evenwel nagenoeg in eene zelfde rigting konden vuren; dan, de hierdoor ontstane moeilijkheid bij den terugloop, heeft naderhand tot het gebruik van ramen doen besluiten, welke ieder een bijzonder draaipunt hebben, en evenwel de noodige ruimte om in eene zelfde rigting gebruikt te kunnen worden.

De *deuren* hebben zelden meer hoogte dan 1,86 el en 1 el breedte; de meeste zijn zelfs kleiner. Bij eenen aanval stelde men zich voor deze deuren en vensters, met daartoe gereed liggende opgevulde aardzakken, te dekken. Bij de drie laatst-

genoemde soorten van torens, waren eene menigte rook- en luchtgaten aangebragt, waarvan, bij aanhoudend vuren, en bij de werkelijke bewoning van sommige, de doelmatigheid is gebleken.

V.

Tours- en redoutes-modèles, door het Comité Central van Fortificatiën ontworpen, en door NAPOLEON goedgekeurd; voornamelyk ook voor de kustverdediging bestemd.

Het voorname doel dezer torens en redouten, de verdediging der kusten zijnde, achten wij het gepast, de dienaangaande uitgevaardigde instructie, door eene beknopte zamen-trekking der beginselen, in eene, dezer dagen in Frankrijk verschenen, hoogstbelangrijke *Mémoire sur la défense et l'armement des côtes* (1) voorkomende, te doen voorafgaan; te meer daar, onzes wetens, hier te lande, geene bijzondere verhandeling over de kustverdediging bestaat.

a.) *Algemeene beginselen voor de kustverdediging.*

Van welk groot belang de verdediging der kusten in het algemeen ook wezen moge, is dienaangaande door de verschillende zeemagten eene onderscheiding in het oog te houden. De eilanders, die niet dan door oorlogsvaartuigen en te ontschepen troepen kunnen aangevallen worden, moeten met de meeste zorg alle zoodanige toegankelijke punten van hunne kusten versterken, als waar een vijand eenige ontschepping met voordeel zoude kunnen ondernemen. Dit nu hebben de Engelschen ten allen tijde gedaan, en in het bijzonder toen een talrijk Fransch leger op de hoogte van Boulogne kampeerde, en hun eiland met eene landing bedreigde. Hoezeer goede smaldeelen het beste middel zijn om een land voor zoodanige aanvallen te bevrijden, en de Engelsche zeemagten toen, en nog hedendaagsch, die van de Franschen verre overtroffen, scheen het magtige Groot-Brittanje eene ontschepping geenszins als eene onmogelijke zaak te beschouwen, en oordeelde op de voornaamste punten van deszelfs kusten, nieuwe versterkingen te moeten opwerpen, om zich tegen dergelijke ondernemingen te beveiligen.

Maar indien Engeland, welks verdediging hoofdzakelijk in die zijner kusten bestaat, de aandacht geheel naar de zee moest wenden, was dit niet het eenige wat Frankrijk te doen had, hetwelk te veel vastelands-grenzen heeft, alwaar het veel meer voor vijandelijke invallen heeft te duchten, en waartegen de zorg der verdediging een eersten blik vorderde.

(1) Uitgegeven door J. Corréard, in 8°, Paris, 1837.

Ook heeft het zich steeds op eene meer bijzondere wijze met deze laatste onledig gehouden, en met te meer grond, daar aanzienlijke ontschepingen altijd met gewigtige bezwaren gepaard gaan. Intusschen is de verdediging der kusten, niet alleen uit het oogpunt eens middels tegen invasiën te beschouwen, maar heeft ook het bereiken van andere oogmerken ten doel, namelijk, om de zeemagt en den handel te beschermen, die de hart-ader van den rijkdom, en dus ook van de kracht der Staten uitmaken, verdienende daardoor eene bijzondere aandacht; en men kan het niet ontveinzen, dat dezelve tot heden toe in Frankrijk eenigermate op den achtergrond is geraakt. Zoo leest men onder anderen, aangaande dit onderwerp, in de gedenkschriften van *Bonaparte*, door den generaal *Gourgaud* in het licht gegeven, woordelijk:

« On n'a en France aucun principe fixe sur l'armement des côtes, ce qui donne lieu à des discussions perpétuelles entre les officiers d'artillerie et les autorités locales; celles-ci voudraient des batteries partout, les officiers d'artillerie en voudraient trop peu.»

« Il n'y a pas de règles certaines sur le tracé des batteries de côtes; on établit des magasins à poudre et de corps-de-garde dans de mauvaises positions; ils sont souvent mal construits, quoique coutant beaucoup, exigent de fréquentes réparations, sont inutiles à la défense, et ne durent qu'une ou deux campagnes. On construit des fourneaux à réverbère, on établit des grils à rougir les boulets, sans discernement; on les place dans des positions, où, pendant le feu, il est impossible au canonniers de les approcher sans danger, etc.»

« On doit distinguer trois espèces de batteries de côtes, savoir:»

« 1°. Celles destinées à défendre l'entrée d'un grand port et à protéger des escadres de guerre;»

« 2°. Celles destinées à protéger l'entrée d'un port marchand, des rades, des mouillages et l'arrivage des convois marchands.»

« 3°. Celles établies sur les extrémités des promontoires pour favoriser le cabotage, et défendre un débarquement sur une plage.»

« Les batteries de la première classe doivent être armées d'un grand nombre de bouches à feu. Elles doivent avoir leur gorge fermée par une tour (modèle n°. 1, fig. 45—49), capable de contenir sur la plate-forme, quatre pièces de campagne ou carronades de 24e; et, dans son intérieur, un logement pour soixante hommes et les vivres nécessaires pour douze à quinze jours, ainsi que l'approvisionnement en poudre pour les bouches à feu. De semblables tours ont été construites pour 44000 francs; et, comme on le voit, elles remplacent le magasin à poudre, le corps-de-garde et le magasin des vivres; il y a donc économie.»

« Les batteries défendues par de pareilles tours se trouvent à l'abri d'un coup de main, et ne craignent point un débarquement de plusieurs milliers d'hommes qui les auraient tournées. Ces batteries doivent avoir un fourneau ou un gril à rougir les boulets; mais ce fourneau ou ce gril ne doivent point être placés au centre de la batterie et en arrière des plate-formes; car c'est là que frappent tous les projectiles ennemis (1). Il faut placer les fourneaux à réverbère ou les grils contre l'épaulement en augmentant, à cet effet, la ligne de la batterie; dans cette position on est à l'abri des boulets ennemis, et l'on peut faire le service avec sûreté. Le service du tir à boulets rouges est par lui-même dangereux, pénible et difficile, les canonniers y répugnent, tant que, pour peu qu'il y ait encore d'autres dangers, ils y renoncent et ne tirent qu'à boulets froids.»

« Les batteries de la deuxième espèce doivent, comme celles de la première, avoir à leur gorge une tour en maçonnerie (modèle n°. 2), ne contenant sur la plate-forme que deux pièces de campagne ou carronades de 18, ayant dans son intérieur des magasins et des logements pour vingt-cinq à trente hommes. On en a construit pour 20,000 francs.»

« Les batteries de la seconde espèce n'ont pas besoin d'être armées de beaucoup de bouches à feu; elles sont rarement susceptibles d'être attaquées. Quelque intérêt que l'ennemi ait à les prendre, il n'emploiera jamais autant de moyens ni autant d'opiniâtreté que pour prendre des bâtimens de guerre.»

« Enfin les batteries de la troisième classe doivent être armées de peu de pièces. Dans de semblables batteries un gril est inutile; car aucun bâtiment ne viendra s'exposer assez longtemps à son feu, pour que l'on puisse en faire usage; une tour à la gorge est nécessaire comme aux deux premières classes, mais moins grande; et ce troisième modèle, n'ayant qu'un canon ou carronade de 12 sur la plate-forme, une pareille tour peut résister à toute attaque de vive-force. On en fait pour 15000 francs; elles remplacent, comme les autres, le magasin à poudre, le corps-de-garde; et ces tours de troisième espèce n'ont ni contrescarpe ni chemin couvert.»

« Een dergelijk stelsel aangenomen wordende, verschaft gewis zeer vele voordeelen aan elke zeemagt, en men zou daardoor onzekerheid en tegenwerpingen aangaande de bewapening der kust-batterijen vermijden. De batterijen, als zoo veel kleine permanente werken te beschouwen, zoude tegen elken *coup*

(1) Par la même raison on ne doit pas, dans les batteries de siège, placer les magasins à poudre vis-à-vis du milieu des merlans et à 6 ou 7 toises en arrière, ainsi que le prescrit l'*Aide-Mémoire*. (Aanmerking in de laatste Fransche uitgave voorkomende.)

de main beschermd, en, in geval van aanval, krachts genoeg bezitten, om ruim zoo lang tegenstand te bieden, dat zij van elders ondersteund worden; zij zouden niet, gelijk de hedendaagsche batterijen, gedurige herstellingen vorderen, en de aanvankelijke uitgaven voor de bewapening der kusten, volgens deze beginselen, zouden verre weg vergoed worden door de bezuiniging daardoor ontstaande, zoowel aangaande den duurtijd van het materieel, welke nu aanmerkelijk verlengd wordt, als wel door het niet construeren en onderhouden van buskruidmagazijnen en wachthuizen. Bij tijd van vrede, kan de ontwapening oogenblikkelijk geschieden, door de affuiten in de torens te plaatsen; en bij oorlog, zal men de bewapening op het snelst kunnen bewerkstelligen, waardoor een verdragend, moeilijk en vaak zeer kostbaar vervoer wordt voorkomen.»

« Wij nemen dus deze beginselen aan, en bepalen daarbij, dat de afgezonderde kustbatterijen, welke ook derzelver bestemming wezen moge, door eene bekwame en gereveteerde gracht omgeven moeten zijn, en in de keel door eenen toren of eene defensiva kazerne gesloten, bevattende, behalve de ruimte voor de verdedigers en de bediening der stukken, het buskruidmagazijn en dat voor de levensmiddelen. Wel is waar, leidt de constructie en het onderhoud van zoodanige batterijen, tot aanzienlijke uitgaven; doch men gevoelt, dat dezelve slechts dáár gebouwd worden, waar zij volstrekt onontbeerlijk zijn; te meer, aangezien deze batterijen, welke ook derzelver getal en soort zij (ten zij men er allerzijds wilde bouwen) slechts als een krachtig hulpmiddel (moyen secondaire) te beschouwen zijn om de ontscheping te beletten, de verdediging der kusten meer klem bij te zetten en te verzekeren; terwijl eene volkomene verdediging, een vereenigd gebruik der permanente en beweegbare strijdkrachten vereischt.»

b.) *Over de mobile strijdkrachten.*

« Deze moeten hoofdzakelijk bestaan: 1°. in verzamelings-troepen van elk wapen, gekantonneerd in nabij de zee gelegene plaatsen, van waar zij zich, met samenwerking der veld-artillerie, snel naar de bedreigde punten kunnen bewegen. 2°. In kruisers en stations van kanonneerbooten of andere gewapende vaartuigen.»

« De kanonneerbooten, de korvetten of fregatten, bieden gewoonlijk de beste bescherming der kusten aan, en moeten alzoo als de voorhoede der mobile strijdkrachten beschouwd worden. Immers fregatten en korvetten in de ruime zee, verzekeren de kustvaart (cabotage) en beschermen de konvooijen; de kanonneerbooten, van de eene kaap tot de andere kruisende, verwijderen de kapers en ondersteunen het vuur der batterijen

bij kleine landingen. Deze vaartuigen zouden een nog veel krachtiger verdedigingsmiddel voor de kusten aanbieden, wanneer, gelijk dit de kolonel Paichans voorgesteld heeft, dezelve van zoodanige constructie en bouw waren, dat men haar met bomben, kanons en houwiters konde bewapenen, waardoor dezelve ten schrik der oorlogschepen zouden strekken. Men konde almede, gelijk hij het voorstelt, tot deze verdediging van gelijkerwijs bewapende vloten, gebruik maken. Deze laatste zouden daartoe buiten den ingang der zeehavens gestationneerd worden, om de vijandelijke kruisers te verwijderen; zij zouden de vaarwateren en straten sluiten; het zouden zoo vele werkelijke sterkten zijn, welke, in plaats van aan de rotsen der kust gehecht, steeds beweegbaar, daarheen kunnen gebragt worden waar de nood het vordert, en daardoor gelijktijdig de zeemagt en den verdedigingskring uitbreidende.»

« Het eerste gedeelte der beweegbare strijdkrachten, behoort tot het gebied der troepen-bevelhebbers, die belast zijn dezelve op de meest voordeelige wijze voor de verdediging op te stellen, en daartoe derzelver bewegingen te bestieren; het tweede gedeelte blijft aan de zeemagt, welke echter, voor zoo ver derzelver medewerking tot verzekering der kusten betreft, geheel aan den bevelhebber der landmagt ondergeschikt blijft.»

c.) *Plaatsen voor kleine landingen geschikt en derzelver verdediging.*

« Daartoe zijn geschikt een gezonde en uitgebreide ankergrond, waar de vijand een aanzienlijk geschutvuur aan de landzijde kan ontwikkelen; waar de kust gedurende een à twee uren, bij vloed genaakbaar is; waar de winden, hoezeer voor eene nadering gunstig, aan plotselijke keeringen onderworpen zijn.»

« De verdediging moet hier in verscheidene kustbatterijen bestaan, links en rechts van de ankerplaats. Een gedeelte van het vuur dezer batterijen moet de vijandelijke schepen, op de punten waar deze de landing kunnen beschermen, schuins en enflerende beschieten, terwijl het andere gedeelte tegen het ontschepingspunt zelf moet gericht worden. Derzelver wijze van opstelling en dekking, moeten ze tegen eene snelle vernieling door het vijandelijke geschut waarborgen.»

d.) *Plaatsen voor groote landingen bekwaam en wyze hoe dezelve te verdedigen.*

« Zelden treft men geschikte landingplaatsen voor eene grootte magt aan, en zij wordt in geen geval ondernomen, dan bij eene opene baai, bij buiten-reeden, en op een uitgebreid strand,

waar eene vloot kan manoeuvreren en de kust bevaren. De vijand moet bij eene dergelijke onderneming van eene ruime ankerplaats verzekerd zijn, en daarenboven gewaarborgd van eene vrije, achterwaartsche beweging na zijne landing, en gedurende de operatiën van zijne troepen.»

« Om eene groote landing te bestrijden, moet men zich van een overmagtig vuur verzekeren, en, als het ware, de zee en ankerplaats daarmede overslepen, het strand in het front en van ter zijde schoon vegen, en de geheele uitgebreidheid der ontscheping met hetzelfde beheerschen. De mortieren moeten met de, uit dezelve geworpene, projectiles, allerzijds de schepen bedreigen, en elke batterij zal van eenen oven en rooster voorzien zijn om kogels te gloeijen.»

« De groote zeeplaatsen, waar zich de magazijnen en tuighuizen van het zeevezen bevinden, moeten met eene niet te beladden hoofdwal, versterkt zijn, en door afgezonderde voorwerken, den aanvaller buiten de mogelijkheid houden van te bombarderen. De havens waar de handel zijne groote oplegplaatsen heeft, moeten volkomen versterkt zijn.»

« De vlakke en lage kusten vorderen over het algemeen geene permanente verdediging. Het weinige water en de banken, welke er de scheepvaart beletten, zullen er ook de vijandelijke schepen genoegzaam van verwijderd houden; waarom men zich hier alleen tot mobile batterijen bepaalt, ten einde zich met snelheid op de bedreigde punten te begeven.»

e.) *Stellingen voor de batterijen, welke de kustvaart moeten beschermen.*

« Deze batterijen moeten bij de mondingen der bevaarbare rivieren opgeworpen worden, bij het inkomen eener veilige reede (1), bij de meest gebruikte ankerplaatsen, het zij voor den plaatselijken handel, het zij tot verpoozing of beschutting tegen de grilligheden der zee, als ook om er, door eene goede rigting der vuren, den vijand van verwijderd te kunnen houden, of zijne schepen in den grond te boren, zoo hij met geweld wilde doordringen. Zijn het elkander opvolgende of benaderde ankerplaatsen, zoo is het onnoodig dezelve alle te willen verdedigen, gelijk men dit meermalen tracht te doen, wijl

(1) Onder *veilige reede* verstaat men eene zoodanige, welke een konvooi kan opnemen; door kustverheffingen of kleine eilanden, groote, hooge zandplaten tegen de gevaarlijke winden beschutting of genoegzame luwte vindende, en van waar de gebruikelijke vaarwaters of doortogten, door kruisvuren kunnen verdedigd worden; waar de bodem voor ankering geschikt, dat is vast, maar niet rotsachtig is, terwijl en ankers en kabels, bij de laatste verloren gaan.

men daardoor den staat ongemeene kosten zoude veroorzaken, en zich evenwel blootstellen door de onmogelijkheid eener goede en volmaakte waakzaamheid.»

« De geschiktste ankerplaatsen zijn dezoodanige, waar de bodem der zee genoegzame vastheid heeft, voldoende waterhoogte bij lage zee, gemakkelijke uitgangen voor verschillende kompas-streken en beschuttingen tegen de zee, en de winden uit het ruim. Dezelve zijn meestal door bogten besloten en het is aldaar, dat men in het bijzonder de batterijen tot bescherming der kustvaart moet bouwen. Wanneer de bogten genoegzaam gesloten zijn, om de vuren te doen kruisen, dan zullen de toegangen en het binnenste der ankerplaats, soms door eene batterij van twee stukken links en een dito regts van den ingang kunnen verdedigd worden. Werd eene enkele batterij toereikende geacht, dan zoude haar vuur den hoofdingang moeten écharperen om de vervolgte schepen in het zoeken eener wijkplaats niet te benadeelen.»

f.) *Konstructie en bewapening der kust-batterijen in het algemeen.*

« Het doel der batterijen en de strekking der kust, bepalen het tracé. Men vermijde dezelve aan den rug der rotsen of van steile kusten te leunen; hare borstweringen moeten van goede, zuivere aarde, van steenen bevrijd, zwaar en zonder embrasuren zijn; de stukken zullen achter deze aarden borstweringen, met tusschenruimten van 7 el staan.»

(De slotsom eener redenering over de verkieslijkste en voordeligste hoogte der kust-batterijen, komt daarop neer: dat dezelve nooit minder dan 10 el, met de binnenkruin der borstwering, boven den middelbaren stand der zee mogen verheven zijn, wil men het voordeel der ricochetten tegen de schepen behouden, en niet door die der schepen oversleept worden. *Gribeauwal* en vele kundige artillerie-officieren, bewijzen daarentegen, dat deze hoogte aan den afstand waarop de schepen de batterij kunnen naderen, moet geëvenredigd zijn, en berekenen daarbij dat deze hoogte, als het voordeligste, zich tusschen de 15 en 30 el bepaalt. Ook de Engelschen, door het vernielen van zoo vele kustversterkingen ingelicht, schijnen hunne kustbatterijen meer hoog dan laag te bouwen. Wanneer de kogels een weinig plongerende aankomen, zijn dezelve het gevaarlijkst voor de schepen, als wordende de eerste of tweede wandboord, met een onder de waterlijn trefpen bedreigd, in welk geval één schot meer dan 100 horizontaal treffende kogels te vreezen is. Ten bewijze dat de vuren van lage of horizontale batterijen, althans die met gewone kogels, voor de schepen veel minder te duchten zijn, willen wij slechts herinneren, dat bij den aanval op Algiers, in 1816,

een Engelsch oorlogschip, *l'Imprenable*, door 268 kogels, meest uit zoogenaamde lage batterijen, getroffen en wederzijds doorboord werd, zonder daarom buiten gevecht gesteld te worden, zelfs belette zulks niet eens, dat dit schip met de overigen naar Gibraltar stevende, om hersteld te worden.)

« Men is vrij algemeen van gevoelen, dat de bewapening der kust-batterijen slechts uit stukken van groot kaliber moet bestaan, als het voordeeligste zijnde, en dat men alzoo voornamelijk van de 24 en 36ponders gebruik moet maken. Inderdaad, welke ook de bewapening eener batterij zij, zijn dezelve afmetingen toereikende; een zelfde getal manschappen, met de nieuwe affuiten, bedienen den 36 en den 12ponder, en nagenoeg met gelijke snelheid; zij hebben gelijke dekking benodigd. Maar de 36 en 24ponders hebben eene grootere dragt, en meer juistheid in de rigting; de schoten zijn van eene ongemeen grootere uitwerking; de uit dezelve geschoten, gloeiende kogels, behouden veel langer hun brandwekkend vermogen; de blikken doozen houden veel meer projectiles in; eindelijk heeft men het voordeel van met dezelve holle projectiles van 0,13 à 0,169 el middellijn te kunnen schieten. De groote kalibers zijn dus verre verkieslijk voor de bewapening der kusten. Intusschen heeft men tot nu toe ook veel gebruik gemaakt van de 18, 16, 12 en Sponds kanons.»

« De aanwending des mortiers bij de kustverdediging, heeft in den laatsten tijd veel tegenstanders gevonden, hoezeer de generaals *Larosière*, *Darçon* en *Dupuget*, denzelven bij de bewapening der kust-batterijen, hoogelijk aanprijzen. Hoe onzeker de worpen ook wezen mogen, werken dezelve grootelijks op het moreel, en, wat ook eenige kundige officieren mogen beweren, staat het vast, dat de schepen zeer bevreesd voor de bommen zijn, als te regt bewerende, dat een enkele, gelukkige treffer, het grootste oorlogschip kan doen zinken, of in eenen reddeloozen toestand brengen, waarvan menig voorbeeld voorhanden is: waarom de toevoeging en het bijhouden des mortiers, bij de kustverdediging een krachtig middel is, om de vijandelijke schepen verwijderd te houden.»

« De generaals *Gribeauval* en *Gassendi*, ook het gebruik der mortieren aanbevelende, schijnen evenwel aan den houwiter de voorkeur toe te kennen, als het beste wapen tegen de houten zee-kasteelen. Maar; zal deze vuurmond met voordeel bij de kustverdediging worden aangewend, dan dient hij verlengd, en ook in gewigt en lading vermeerderd te worden, ten einde denzelven de verst mogelijke dragt te verschaffen, en dan zoude de terugloop te groot worden. Het kaliber van dezen vuurmond mag niet beneden de 16 duim gekozen worden; en deszelfs affuit moet den stoot ruimschoots kunnen weerstaan.»

« Het schieten met gloeiende kogels, is langen tijd als het geduchtste middel tegen de schepen aangemerkt, maar men schijnt zich dezer dagen overtuigd te hebben, dat de holle projectiles zoo niet van meer, dan toch van even groote uitwerking zijn; en daarenboven minder omslagtig, voor eene snellere bediening en bovenal tot minder kosten leidende. Voor aanzienlijke afstanden, mogen de eerste dan ook eenigzins betere rigting houden, maar dit voordeel kan op minder aanzienlijke afstanden, door andere middelen vergoed worden.»

« De kust-batterijen zouden dus, op het voordeeligst, gelijkwijze bewapend kunnen worden, zoo als *Paixhans* de armering der oorlogschepen met bomben-kanons en houwitters van verschillende kalibers, heeft voorgedragen. Deze nieuwe vuurmonden, bekwaam om met dezelve onder aanzienlijke elevatiën te vuren, kunnen in vele gevallen de mortieren vervangen, waarvan de worpen minder snel en juist zijn, dan die met de *Paixhans*-vuurmonden, zoodat hierdoor reeds van zelve het getal der mortieren op de kusten kan verminderd worden (1). Voor eene zeer verwijderde verdediging kan men, even als zulks te Toulon, op het eiland Oleron, en bij de belegering van Cadix geschiedde, van de mortieren *à la Vilantroys*, gebruik maken, met welke zware bommen tot op 5000 el afstands geworpen werden.»

g.) Affuiten.

« De affuiten moeten voor eene gemakkelijke bediening geschikt zijn en genoegzaam verheven, om zonder embrasures te

(1) Ook de proeven welke hier te lande, in den zomer van 1833, met opgeboorde, zware kanons, tot de kalibers van 80 en 60 $\mathcal{R}$ behoorende, zijn genomen, schijnen de voordeelen van het *Paixhans*-geschut en projectiles te bevestigen, en, zijn wij wel ingelicht, dan zoude het daarbij gebleken zijn, dat het aanwenden van in te schroeven, metalen buizen, niet eens noodzakelijk is, wanneer de gewone, houten buizen, gelijk hier plaats had, behoorlijk vervaardigd, ingedreven en op eene geëvenredigde hoogte van boven aangevuld worden; alsmede dat men, met genoemde vuurmonden, op afstanden van 1100 tot 1300 el, reeds eene goede uitwerking te wachten hebbe, zijnde de snelheid van het projectiel, met gemiddeld 3,50 pond lading afgevuurd, voldoende aan het beoogde indringen en vernielen der voorwerpen. Behalve de gedachte uitwerkingen, welke *Paixhans*, bij de algemeen bekende proeven te Brest, erlangde, en waarover zich oude zeelieden moesten verbazen, willen wij hier nog herinneren, dat ook voor Dantzig, in 1813, eene Fransche brik door eene enkele granaat vernield werd; welk zelfde lot een Engelsch oorlogschip, in 1815, voor New-York te beurt viel.

vuren; het laatste model schijnt aan de verwachting te beantwoorden.»

h.) *Approvisionnement.*

« De kust-batterijen zullen op eene voldoende wijze moeten voorzien zijn, waartoe men bij bewapeningen, tegen groote landingen rekent: per kanon 200 schoten, en voor elken houwitser en mortier 100 worpen; die tegen kleine landingen ruim de helft; eindelijk, die, bestemd om de kustvaart te beschermen, met 50 schoten voor elke soort van vuurmond. Deze approvisionnementen konden, zonder nadeel, nog eenigermate vergroot worden, wanneer de batterijen bekwame, en tegen de vochtigheid beveiligde magazijnen hebben. Het zal ook goed zijn om $\frac{2}{3}$ gloeiende, $\frac{1}{3}$ holle kogels en $\frac{1}{2}$ blikken doozen voorhanden te hebben.»

i.) *Wachthuizen tot bewaking der kust.*

« Onafhankelijk van de batterijen, is het voor de veiligheid der kust aan te bevelen, eenige wachthuizen, op de meest voor verkenning geschikte voorgebergten, te bouwen, voornamelijk ook bij de kreeken en gaten, waar de kapers met hunne sloepen den oever zouden kunnen aandoen. De verwijdering dezer wachthuizen, moet tusschen de grenzen van $\frac{3}{4}$ en $1\frac{1}{2}$ uur blijven. Het schijnt mede eene goede voorzorg, om in de nabijheid van de voornaamste dezer wachthuizen een 12pond. op te stellen, ten einde alarmschoten te doen, in geval eener sluipsche aanranding der kust.»

k.) *Seinpunten.*

« Een welgeordend seinstelsel wordt onontbeerlijk geacht voor de bescherming der kustvaart. Deze seinen moeten, zoo veel mogelijk, op de voorgebergten of beheerschende duintoppen opgerigt worden, van waar men de berigten der wederzijdsche correspondenten gemakkelijk kunne waarnemen, en ook wederkeerig aan dezelve mededeelen. Vormt de kust eene uitgebreide vlakte, dan moeten deze seinpunten nader aan elkander zijn. Zonder deze strandwachten juist te veel te vermenvuldigen, moet men niets verwaarloozen om eene snelle overbrenging te verzekeren. Zij moeten tot dat einde, zoo veel mogelijk, in de nabijheid der batterijen of observatiepunten uitgesteld worden, zoowel voor hunne eigene zekerheid, als voor de prompte uitvoering der verdedigings-maatregelen, enz.»

(Het vervolg hierna.)

BEDENKINGEN

OVER ENKELE PUNTEN VAN HET

KRIJGSKUNDIG ONDERWIJS,

EN VOORNAMELIJK DER

KRIJGS-GESCHIEDENIS.

(4de Vervolg en slot van het karakteristiek overzicht van het Pruisische leger in den zevenjarigen oorlog.)

Strijdwijze.

Bij de werkdadige aanwending van een leger, zoo als dat waarmede *Frederik* optrad, moest de geest die den veldheer bezielde, meer dan gewoonlijk doorstralen. Dit was dan ook werkelijk het geval bij de strijdwijze der Pruisische legers van dien tijd, en in dien zin, is het gezegde van *Napoleon* juist: « *Ce n'est pas l'armée Prussienne qui a défendu sept ans la Prusse contre les trois plus grandes Puissances de l'Europe, mais Frédéric le Grand.* » Wanneer men echter aan de verdere oordeelvellingen van den eerstgenoemden, over de veldtogten des zevenjarigen oorlogs, eenige meerdere aandacht schenkt, dan ontwaart men, dat dit gezegde eerder gelukkig gekozen dan doordacht was, omdat hij bij volgende gelegenheden geheel uit het oog scheen te verliezen, dat *Frederik* op eene stelselmatige wijze, zijnen krijgsgesest in het leger had overgeplant, en dat alzoo zijne troepen een levendig gedeelte van zijn genie uitmaakten. Het was dus noodzakelijk, eerst de door hem geschapene werktuigen te leeren kennen, om het criterium zijner krijgshandelingen goed in te zien. Wanneer *Frederik* onverwachts en onvoorbereid, aan het hoofd der Oostenrijksche troepen gestaan had, en *Daün* aan dat der door *Frederik* gevormde troepen, dan had hij meer dan waarschijnlijk eerst de school des ongeluks moeten doorloopen, om later, door zijn eigenaardig krijgsgenie geholpen, de zegpalmen aan zijne vaandels te hechten. Voor het door ons aangenomen bestek, valt er alzoo weinig meer te zeggen over de eigenaardige strijdwijze der door *Frederik* aangevoerde troepen, dewijl het geheele Pruisische krijgswezen van dien tijd, door ons reeds omschreven, in deszelfs opvoeding en zamenstelling, tevens de wijze aangaf, hoedanig het gebruikt moest worden. In het reglement van *Frederik*, in 1745 aan zijne troepen gegeven, legt de groote koning in korte woorden, zijne wijze van strijdvoeren duidelijk aan den dag, als hij zegt: « Het winnen van eenen veldslag berust voornamelijk daarop, van niet zonder bevel te blijven *stilstaan*; maar ordelijk en gesloten den vijand te gemoet te gaan en te vuren, en mogt de vijand, tegen de verwachting, blijven staan,

zoo zal de Pruisische infanterie het zekerste voordeel er bij vinden, om met de bajonet in des vijands gelederen te stormen, blijvende de koning borg voor de goede uitkomsten.»

De veldmaarschalk *von Schwerin* hield zich bij Praag aan dit voorschrift, en ging zelf verder, door te gelasten, dat men volstrekt niet zoude vuren, welk verbod echter geenszins door de gevolgen geregtvaardigd werd. Immers het gevecht was door niets ingeleid; de zware artillerie was daarenboven nog achter, zoodat de bataillons van zelve begonnen te vuren, iets dat ongehoord was bij de zoo strenge Pruisische krijgstuclit. Overigens verdient hierbij te worden opgemerkt, dat de bajonnet-aanvallen niet dan zeer zeldzaam in dezen oorlog zijn beproefd geworden, en diegene welke door de geschiedschrijvers van dien tijd geboekstaafd zijn, waren meer door het toeval bijgevoerd, dan dat dezelve op last geschieden.

Tegen de ligte troepen der Oostenrijkers, vooral tegen de Kroaten, zond men enkele malen afgezonderde pelotons, in één gelid geschaard; meestal echter waren het geslotene en in bataille opgestelde bataillons, welke belast werden om de verstrooide aanvallen der ligte troepen tegen te gaan, of hunne verdedigings-positiën te forceren. Tegen de artillerie rukte men, even als tegen infanterie, en op dezelfde wijze, voorwaarts; tegen de kavallerie formeerde men echter holle carré's. Het reglement van 1745 zegt woordelijk: « Een Pruisisch grenadier- of muskettier-bataillon, kan, wanneer het in een hol carré opgesteld is, regelregt tegen de vijandelijke kavallerie marcheren, deze van de plaats dringen, en zich naar den hetzelfde aangewezen post marcheren.»

De Pruisische kavallerie moest, op straf van cassatie, zonder op de sterkte des vijands te letten, aanvallen, en mogt in geen geval eenen aanval stilstaande afwachten. Het voorbereiden van eenen kavallerie-aanval, door middel van het artillerie-vuur, had niet dan zeer zeldzaam plaats; alleen schijnt het, dat bij Rosbach eene dergelijke voorbereiding is gelast geworden. Vele malen heeft de Pruisische kavallerie getoond, dat zij zich door geene mislukte aanvallen liet afschrikken, om bij herhaling op hetzelfde punt te chargeren en dan ook te overwinnen; — de veldslag bij Praag levert daarvan de sprekendste bewijzen. Eerst bij den herhaalden aanval mogt zij de schitterendste palmen der overwinning wegdragen; jammer slechts, dat zij, na dit succes, zich niet met dezelfde onstuimigheid, waarmede deze aanval uitgevoerd werd, op de Oostenrijksche infanterie wierp. Deze toch zoude alsdan uit elkander zijn geworpen, terwijl zij nu, aan de plundering van het Oostenrijksche kamp en aan de vervolging der Oostenrijksche kavallerie, de voorkeur gaf boven den roem, om de infanterie te hebben vernietigd en zoodanig den dag van Hohenfriedberg nog in glans te overstralen.

De Pruisische artillerie onderscheidde zich voornamelijk, in vergelijking van die der Oostenrijkers, door hare meerdere beweegbaarheid, — overigens had hare vechtwijze voor dien tijd niets bijzonders. De bataillons-stukken moesten in het vooruitgaan, met de infanterie 50 schreden voor het front blijven, en mogten eerst op 500 schreden van den vijand, met kartetsen (1) schieten. Van af de 500 schreden, werden de stukken door de manschappen vooruit gebragt, ten einde geene der trekpaarden aan het klein-geweervuur bloot te stellen; het groote nadeel dat uit deze algemeene verordening voortsproot, was, dat er veel geschut verloren ging, zoodra de krijgskansen nadeele der Pruisen oversloeg (Hochkirch en Kunersdorf). Het vuur der bataillons-stukken deed in dien tijd, om zoo te zeggen, de dienst onzer tirailleurs.

Het valt voornamelijk op te merken, dat bij de strijdwijze der Pruisische troepen onder *Frederik*, de onderlinge ondersteuning der drie wapenkorpsen, bij de vredes-manoeuvres geleerd, in het veld op eene wenschenswaardige wijze plaats had, iets, dat voor dien tijd, als eene bijna geheel nieuwe schepping gold; en het is daarin, dat men *Frederik's* krijgsgenie heerlijk zag schitteren, wanneer de omstandigheden, het toeval, of het terrein, daartoe voornamelijk opvorderingen deed. Zijne generaals deden het hunne om 's konings inzichten in dezen te bevorderen, en welligt zouden er weinige legers, zelfs in onzen tijd, te vinden zijn, waarbij de onderlinge ondersteuning der drie wapenkorpsen meer tot eene onmisbare gewoonte geworden was, dan bij de Pruisische legers in dien merkwaardigen oorlog. Van dáár dat de studie van *Frederik's* veldtogten nog altijd leerrijk blijft voor de opper-officieren onzer dagen, en dat het wel eenigzins aan het hedendaagsch *laisser aller* te wijten is, dat de krijgsgeschiedenis van de laatste helft der achttiende eeuw, in den zin zoo als die oefening moet worden verstaan, te veel uit het oog verloren wordt. Immers er bestaan redenen, die de noodzakelijkheid dezer beoefening overtuigend genoeg doen inzien, al ware het slechts om zich de voor- en nadeelen van de toenmalige linie-taktiek duidelijk voor den geest te brengen. Naar ons inzien zoude men zich bedriegen, met aan te nemen, dat het taktische stelsel, door *Frederik* ingevoerd, geheel ter zijde geschoven is, en alzoo moet beschouwd worden, als een vraagstuk dat op eene afdoende wijze is opgelost. De Engelschen, welke zich aan hetzelfde hebben blijven vasthouden, hebben er voordeelen mede behaald, die niet zoo voetstoots te versmæden zijn, en het is meer dan waarschijnlijk, dat zij nog geenszins geneigd zijn, de nieuwere begrippen over de krijgvoering zoo gaaf weg aan te nemen. Daarenboven hebben die nieuwere begrippen, in

(1) De kartetsen waren destijds gewone musket-kogels.

onze dagen nog evenmin diepe wortels gevat. Immers ziet men bij de groote vredes-manoeuvres, nog altijd de overblijfselen der zoogenoemde linie-taktiek, doorblinken, en wat opmerkelijk is, juist diegene, welke *Frederik* thans zoude afkeuren, als bij met de ondervinding van zijnen tijd nogmaals konde optreden. Die ondervinding nu, kon door ons worden dienstbaar gemaakt; maar daartoe wordt eene oplettende studie vereischt. In den 20jarigen vrede zijn de oude legerhoofden allengkens afgegaan of zijn te oud van dagen, om bij voorkomende omstandigheden, als zoodanig op te treden. De tegenwoordige aanvoerders waren meest allen, hoogstens regiments-chefs, en op de ondervinding af te gaan, welke men in dien graad konde opdoen, is een weinig te gewaagd. De krijgsgeschiedenis en de kritiek zijn echter dáár, om zich op dat ongewone standpunt met kennis van zaken te plaatsen, en met een toegelicht oordeel uitgerust, de omstandigheden te gemoet te gaan.

Het korte karakteristieke overzicht van het Pruisische leger, 't welk wij hiermede eindigen, zal welligt onze meening en onze bedoelingen, in den aanhef van dit artikel vlugtig geschetst, genoegzaam toegelicht hebben, om voor 't minst eenige der oorzaken te doen kennen, die *Frederik*, op het hooge standpunt zijner magt bragten. Het was ons voornemen, om op gelijke wijze het Oostenrijksche leger van dien tijd te behandelen, doch, dan zou dit onderwerp misschien te veel gerekt worden, om het verband, met hetgeen wij eigenlijk behandelen wilde, te kunnen behouden. Immers het was ons slechts te doen, een raam op te geven, dat zou kunnen strekken: eerstens, om de denkbeelden bij de studie der leger-formatie in eene zekere rang-orde te schikken, en ten tweede om dit raam te bezigen tot invulling der krijgseigendommelijkheden van andere legers. Wanneer men nu op dezelfde wijze de bijzonderheden van *Frederiks* tegenpartijen opspoort, dan zal men ontwaren, dat men een groot eind wegs heeft afgelegd, die tot het ware standpunt leidt, van waaraf men den zevenjarigen oorlog moet bestuderen. Vroeger zeiden wij het reeds: de *werktuigen*, (de legers) maken het levendige gedeelte van het genie der veldheeren uit; namelijk dat gedeelte waarmede hij zijn genie verzelfstandigt, dat het ter hulpe komt, of dat het in de steek laat; wanneer wij nu zoo gelukkig geweest zijn, de ware bedoeling van dit gezegde duidelijk voor te stellen door ons *karakteristiek overzicht*, dan zal het niet moeilijk vallen, om den weg tot eigen oefening verder af te bakenen. Wij zullen daarom nog eenige oogenblikken toewijden aan de nog altijd leerzame nagedachtenis van dien grooten veldheer.

Na de reeds aangegevene punten, komen wij nu tot het laatste, hoe men nu verder de veldtogten van *Frederik II*

moet bestuderen, een punt, dat wij met de aanwijzing van goede bronnen, genoegzaam kunnen toelichten. Men had ons vroeger aangeraden, daartoe te bezigen de geschriften van *Jomini* (*Traité des grandes Opérations*) als bijzonder geschikt om door de kennis van *Napoleons* persoonlijkheid, *Frederik*, en omgekeerd door die van *Frederik*, de persoonlijkheid en de handelingen van *Napoleon*, te leeren beoordeelen. Wij dachten toenmaals, dat het waarschijnlijk aan ons had gelegen, dat de opvolging van deze raadgeving, bij ons eenige valsche begrippen had doen ontstaan over beider karakter, bedoelingen en inzichten; voor 't minst *Jomini's* parallellen, schenen ons toe niet te passen in het raam, dat wij ons door de kennis van *Frederiks* werktuigen, gevormd hadden. Toen ons nu later het 10^e deel *der hinterlassene Werke*, van den generaal *von Clausewitz* in handen kwam, werd het ons duidelijk, waaraan het eigenlijk haperde. Deze toch betoogt in eenige krachtige pennetrekken, de ongerijmdheid van sommige oordeelvellingen over *Frederiks* inzichten en handelingen, omdat men daartoe zeer eenzijdige theoriën als maatstaf had aangenomen, terwijl men de *omstandigheden* waarin de groote koning werkelijk verkeerde, in het geheel niet, of niet dan zeer onnaauwkeurig, in rekening bragt. Men heeft dikwerf genoeg — zegt de laatstbedoelde schrijver — de veldtogten van *Frederik* met die van *Napoleon* vergeleken, zonder te bedenken, dat beiden zeer verschillende staatkundige doeleinden beoogden, en hun beider middelen, om die te bereiken, ook even zeer verschilden. Eveneens heeft men te veel uit het oog verloren, dat het taktische stelsel van *Frederik*, niet dat was, 't welk *Napoleon* had aangenomen, als ook dat het den zwakkere destijds veel gemakkelijker viel, om door een veel geoefend taktisch stelsel te overwinnen, dan in onze eeuw. Toen wij eene nadere kennis met die omstandigheden gemaakt hadden, kwam het ons eveneens voor, dat *Frederiks* handelingen dikwerf zeer verkeerd zijn beoordeeld geworden; daaronder was ons vooral het *verwyt*, van nimmer op het denkbeeld van het terughouden eener *reserve* te zijn gekomen, opmerkelijk toegescheuen. «Dit gelukkige denkbeeld» — zegt men — «was voor *Napoleon* bewaard gebleven;» *de facto* is dit waarheid; maar *reserve* is alleen overeen te brengen met *overmagt*, en paste dus geenszins bij de omstandigheden waarin *Frederik* verkeerde, en op deze wijze de zaken beschouwende, vervalt ook als van zelf de critische opmerking. Even zoo is het gelegen met de parallellen tusschen de offensive bewegingen van de beide veldheeren, welke, bij eene nadere en oplettende beschouwing, geenszins steek houden, en alzoo aanleiding geven tot verkeerde begrippen over de stelsels, welke beiden volgden. Zoo zijn o. a. het taktisch en strategisch omtrekken van een der vleugels, door den grooten veldheer onzer

eeuw, niet juist in parallel te stellen met de schuinsche slagorde van *Frederik* en zijne flank-aanvallen; immers de eersten hadden meestal eenen aanval op het centrum ten doel, uit te voeren door eene krachtige reserve. *Napoleon* vermeed zelden of nimmer om zijnen vijand bij de sterkste zijde aan te vallen, wanneer die aanval door de eene of andere manoeuvre was voorbereid; daartoe bezigde hij zijne beste troepen (de reserve) en in dien zin is hij te vergelijken met *Epaminondas*. *Frederik* daarentegen, vermeed in de meeste gevallen, wel degelijk, om den stier bij de horens te vatten; van dáár dat hij dikwerf zijne zwakste zijde tegen over de sterkste des vijands liet *figureren*, om hem des te krachtiger aan zijne zwakke kant aan te tasten.

Op deze wijze heeft men velerzijds het ware verband der zaken uitéén gerukt om dezelve op de tegenwoordige krijgvoering toe te passen, en het is ook daarom, dat men bij de studie van dezen, even als bij die van andere veldtogten, zich wel moet wachten voor alle eenzijdige oordeelvellingen. Het hierboven genoemde werk van den afgestorven generaal *Clausewitz*, heeft ons meer en meer in dit gevoelen versterkt. Beoordeelende beschouwingen van deze of gene veldtogten, zijn dan eerst leerrijk, wanneer deze vooraf den samenhang der daarop betrekking hebbende bijzonderheden, van uit het ware standpunt doen overzien, en wanneer de critiek geene eenzijdige theorie tot maatstaf genomen heeft. — Om die redenen zouden wij het werk van *Jomini*, voor de studie des zevenjarigen oorlogs, geenszins op den voorgrond stellen. Voor de bijzonderheden blijft *Tempelhof* het geschiktste werk, vooral wat de *opstellingen* betreft, die toch eene eerste plaats innemen, zoodra men met kennis van zaken, tusschen de zoo verschillende oordeelvellingen de juiste wil kiezen. *Von Deckers Schlachten und Hauptgefechte des siebenjährigen Krieges* (Berlijn 1857), en *Von Canitz, Nachrichten und Betrachtungen über die Thaten und Schicksale der Reiterei* (Berlijn 1825), zijn zeer goede bijdragen tot de kennis dezer bijzonderheden. De *Charakteristik des siebenjährigen Krieges*, van *von Retzow*, geeft gelegenheid om dien oorlog in een samenhangend geheel te overzien, terwijl de luitenant-generaal *von Lossau*, in den 5^{den} Band zijner *Ideale der Kriegsführung*, een aanvang heeft gemaakt, om *Frederik* meer persoonlijk te doen leeren kennen in zijne daden en handelingen. Het oordeel van den koninklijken veldheer zelve, in zijne historische werken ontwikkeld, zal natuurlijkerwijze tot aanvulsel dienen der hierboven opgegevene bronnen.

Wij hebben vroeger gezegd, dat door het maken van vergelijkingen, het oordeel werkzaam werd, en wij vermeenen alzoo te moeten aanraden, om de opgegevene boekwerken, geenszins afzonderlijk en achtereenvolgende te lezen, maar het relaas

van elk feit, elke beweging, elk gevecht of slag, zooals dezelve bij de verschillende schrijvers voorgedragen wordt, met behulp van goede speciale kaarten na te gaan. De kennis van de inrigtingen der strijdende partijen, van de wijze hoe zij hunne troepen verpleegden, hoe en op welke wijze zij werden aangevuld, benevens eenige noodzakelijke topographische en statistieke gegevens, zal alsdan een zekeren maatstaf geven voor het te vellen oordeel. Voor het goede begrip van de bestuderende zaak, zal men aantekeningen moeten houden, vooral van die punten, waarover de geschiedschrijvers het niet eens zijn. Hieromtrent zoeken men zelf een oordeel te vestigen door de betwiste punten in verband te brengen met de bijzondere eigenaardigheden van het krijgswezen van dien tijd, en van het terrein. Alsdan kan *Jomini* ter hulp genomen worden, doch in het laatste ressort moge de strategische toelichtingen van *Clausewitz* (10de deel) den studierenden, den practischen weg aanwijzen.

Door de opmerkzaamheid meer bepaaldelijk op dezen laatsten schrijver te trekken, vermeenen wij ons doel des te zekerder te bereiken, omdat de studie zijner geschriften ons ook meer regtstreeks het practicable nut van de beoefening der krijgsgeschiedenis had doen inzien. De beschouwingen van *Clausewitz* over de oorlogen welke door *Frederik II* gevoerd zijn, schetsen in korte trekken zijne veldheersgrootheid en den maatstaf om hem en zijne tegenpartijen te beoordeelen, en het is daarom, dat wij tot slot onzer wenken over de studie des zevenjarigen oorlogs, eene beknopte analyse zijner beschouwingen zullen mededeelen (1).

De strategische plannen van *Frederik den Grooten* voor zijne vier eerste veldtogten, waren, volgens het gevoelen van *von Clausewitz* (10de deel bladzijde 55) in overeenstemming met zijne staatkundige plannen. Silezie wilde hij in het jaar 1741 overnemen, en dit gewest alsdan verdedigen, zonder verder te reiken. Van dáár dan ook zijne gematigdheid bij den hem toegelagchenden voorspoed en de, voor het minst schijnbare, planeloosheid, bij zijn verder doordringen in Bohemen en Moravie. De beperktheid zijner strijdmiddelen deed hem de noodzakelijkheid inzien, om met de uiterste nauwgezetheid te wikken en te wegen, wat hij daarvan voor dit of dat doeleinde zoude kunnen aanwenden.

De veldslagen bij Mollwitz, Czaslaw, Hohenfriedberg en Soor,

(1) De werken van den bedoelden schrijver, voor als nog te weinig bekend zijnde, zoo gelooven wij, dat eene analyse zijner beschouwingen over de oorlogen welke *Frederik de Grooten* gevoerd heeft, het beste geschikt zal zijn, om onze wenken ter beziging van deze bronnen, te regtvaardigen.

worden door *C.* eigenlijke gevechts-ontmoetingen (*rencontres*) genoemd, of, zoo als de koning zulke soort van veldslagen betitelde, gelegenheids gevechten. De vijand vertoonde zich in zijne nabijheid; aan terug trekken was niet te denken, voor 't minst niet zonder de grootste gevaren te tarten; daarenboven was elke overwinning, eene noodzakelijke voorwaarde in het staatkundige proces, waarin hij gewikkeld was, en om die redenen ging hij dan ook in Gods naam op zijnen vijand los. De slag bij Hohenfriedberg maakte echter eene uitzondering, omdat deze zich eenigermate had laten vooruitzien. Het natuurlijk gevolg dezer planneloze handeling was, dat de koning uit deze geleverde veldslagen, geene andere voordeelen trok, dan de behaalde zegeteekenen, en de daarbij gemaakte gevangenen, welke gewoonlijk gedwongen werden om voor hem de wapenen te dragen. Het morele overwigt dat hier bevochten werd, werkte eerst later.

Den Oostenrijkers was het evenmin om eenen slag te doen, en dat zij vooruitrukten geschiedde geenszins met het bepaalde doel, om het Pruisische leger op te zoeken en aan te vallen, maar alleen om aan den wensch van het hof te voldoen, dat iets wilde ondernomen hebben. In alle gevallen, beoogde men eerder eene rugwaartsche manoeuvre en het winnen van terrein, dan eene eigenlijke overwinning.

In de veldtogten van 1736—1739 vertoonde de koning zich in eene geheel andere gedaante. Geene staatkundige verbindtenissen hinderden hem, om het initiatief te nemen. Gewoonlijk was de tijd kort, die hem overbleef om deze of gene tegenpartij van den hals te schuiven. De handelingen des konings dragen ook de sprekendste bewijzen, dat deze door de wet der noodzakelijkheid geboden waren. De oordeelvelingen van *C.* over dit tijdperk des oorlogs, zijn opmerkenswaardig, doordacht, en krachtig gekleurd, terwijl zijne critiek over de geschriften van den generaal *Lloyd*, hier bijzonder ter lezing mag worden aanbevolen.

De operatie-plannen des konings voor den veldtogt van 1736, worden door *C.* in korte trekken duidelijk gemaakt. Het eigenlijke plan des konings was dat, hetwelk hij het daarop volgende jaar uitvoerde, omdat er voorondersteld was, dat de Saksische troepen naar Bohemen zouden wijken, en de verovering van Saksen (het speciale doel van den veldtogt) door één marsch zoude volvoerd zijn. Het besluit der Saksers om zich naar Pirna te wenden, wijzigde dit plan. Het insluiten van het Saksische leger was nu de hoofdzaak geworden; en het vooruit rukken met het 25000 man sterke leger naar Bohemen en de slag van Lowositz, hadden plaats, om met des te meer zekerheid het hoofd-object te bereiken. De geprojecteerde veldtogt verloor door deze wijziging, wel is waar, in omvang, doch daarentegen won hij in innerlijke werkda-

digheid; dewijl de gevangenneming van het geheele Saksische leger, in betrekking tot de plaats hebbende omstandigheden, den koning veel voordeeler was, dan het winnen van eenen hoofdslag op de Oostenrijkers.

Over het gedrag van den veldmaarschalk *Brown*, laat *C.* zich dermate uit, dat het hem geoorloofd was, om zich niet te ligtvaardig tegen *Frederik den Grooten* te meten. Het was dus wel eenigzins te vergeven, dat *Brown* zijn 30,000 man sterk leger, voor te zwak hield, om de Pruisische troepen in Saksen het hoofd te bieden. Na den slag van Lowositz echter, was het gedrag van den Oostenrijkschen generaal niet meer te regtvaardigen; want, aangenomen, dat hij in den slag zelf niet onderrigt ware geworden dat *Frederik* hem slechts met 25,000 man op het lijf gevallen was, dan had hij toch spoedig genoeg den waren stand der zaken moeten inzien, om daarna te beproeven met overmagt tegen de Pruisen te opereren. « Wanneer — zegt *C.* — « het ontzetten van een verbondene magt van 20,000 man (de Saksers) geen slag kan provoceren, dan is er welligt nimmer eenige beweegreden tot het wagen van een hoofdgevecht meer te vinden.» Deze handeling is, volgens het gevoelen van *Clausewitz*, een der sprekendste bewijzen, dat de krijg in dien tijd, dikwerf geheel doelloos gevoerd werd, iets dat in *Frederik's* belang werkte. *Brown* wilde, dat de Saksers zich op den regter Elbe-oever zouden doorslaan, doch om deze beweging te ondersteunen, zoude hij slechts 8000 man beschikbaar stellen. Nu roept *C.* de aandacht der lezers in, op den aard des bodems, waarop deze beweging zoude plaats grijpen, ten einde te doen zien, dat de Saksers dezelve moesten aanvagen met den overtocht der Elbe; — de studie hunner positie, en de omstandigheden, waarin zij, ten opzichte van die der Pruisen, verkeerden, zal dan ook doen inzien, dat er aan den goeden uitslag dezer poging te twijfelen viel; zelfs in het geval dat het aan de Saksers had mogen gelukken om de Pruisische posten bij Lilienstein te overweldigen, dan is het nog te vermoeden, dat de oplossing en verstrooiing der Saksische troepen, een gevolg van dit ephemere succes zoude geweest zijn. De hulp die *Brown* beloofde, was alzoo niet veel meer dan een simulacre; de geheele schuld dezer berispenswaardige weifeling, wil *C.* geenszins op de schouders van *Brown* laden, maar geeft daarvan aan het hooge krijgskollegie te Weenen, dat de handen zijner generaals te zeer bond, een regtmatig deel.

In de plannen voor den veldtogt van 1737, vermeent *C.* eene nadering tot de grondstellingen der nieuwere krijgskunst te bespeuren: *Frederik* wil den vrede bevechten, en zoekt dien in éenen grooten slag te verkrijgen. Hij rekent alzoo op de morele gevolgen van eenen verloren slag, die de keizerin

Maria Theresia tot den vrede zullen doen overhellen. Daartoe moet het gelukken van eenen strategischen overval medewerken, welke, op verschillende punten begonnen, concentrerende op één punt (bij Praag) deszelfs beslag krijgt. Bij de ontwikkeling dezer denkbeelden (10de deel, blad. 51) doet *C.* het plan des konings bewonderen, terwijl hij betoogt, dat al de bewegingen der Pruisische troepen op één hoofdenkbeeld berusten, — iets dat in dien tijd moest beschouwd worden als eene groote zeldzaamheid.

Een leger van 70,000 man te slaan en 50,000 man in Praag gevangen te nemen, was voorzeker het verhevenste doel, dat *Frederik* zich zelven konde voor oogenstellen. Al zijn streven was op dat doel gerigt, tot dat eindelijk het leger van *Daun* zoodanig in sterkte was toegenomen, dat hij werkelijk genoodzaakt werd deze troepen aan te vallen. *Clausewitz* is echter van meening, dat *Frederik* zich hier te zeer overijld heeft. Volgens hem, had hij *Daun* tot op één dagmarsch moeten laten aanrukken, als wanneer hij het blokkade-korps voor Praag zonder gevaar had kunnen verzwakken, om zich zelven te versterken, terwijl het niet te vermoeden was, dat Prins *Karel* en *Daun* ten behoorlijken tijd van dezen aanwas en afgang van strijdkrachten hadden kunnen kennis dragen. In dat geval, had de koning het 50,000 man sterke leger van *Daun*, in plaats van met 52,000 man met 52,000 man, kunnen aanvallen, en dan nog 50,000 man voor Praag terug kunnen laten. Voor de toenmalige onhandige taktiek der Oostenrijkers, waren 50,000 man voldoende geweest om hun het deboucheren uit eene vesting te kunnen beletten. *Daun* zoude dan aan een onvermijdelijk echee niet hebben kunnen ontsnappen, te minder daar hij het bepaalde bevel had om Praag te ontzetten, zoodat hij in geen geval den aanval des konings had durven ontwijken. De vernietiging van dit tweede leger, zoude *Maria Theresia* tot het aannemen van den vrede gedwongen hebben, dewijl hare bondgenooten te verre verwijderde waren, om hulp te kunnen verleenen. «Doel en middel» — zegt *C.* — stonden hier in naauwen zamenhang met de noodzakelijkheid, en het was op dit punt dat de zevenjarige oorlog, van de zijde des aanvallers, voor de eerste en welligt ook voor de laatste maal op gelijke hoogte met de nieuwere krijgvoering stond.» Door een leger van 70,000 man te vernietigen en, als een gevolg daarvan, 50,000 man in Praag gevangen te nemen, waartoe de mogelijkheid bestond, zoude *Frederik*, voor 't minst aan *Napoleon* den weg hebben gewezen tot de krijgsfeiten die dezen laatsten vereewigd hebben. Het denkbeeld was daár, doch mislukte door overijling. En juist dit schoone tijdvak van 's konings veldheers-grootheid, zegt *C.*, is het scherpste aangetast geworden (door *Lloyd*, *Retzow*, *Gaudi* en anderen), hetgeen een bewijs te meer levert, hoezeer het den vroegeren theoretici-

kers haperde aan een juist en toegelichts voorstellingsvermogen.

In § 19 (blad. 61) laat *C.* al de batterijen van zijn zaakkundig vernuft spelen, als hij betoogt, dat de getalsterkte in het toenmalige taktische stelsel, minder beslissend werkte dan thans. Als eene proeve hoedanig hij de zaken behandelt, en toelicht, moge het volgende dienen:

«Had men groote massa's troepen bijeen, dan wist men ze niet anders te gebruiken, dan dezelve in eene slagorde op te stellen, zoodanig dat het gansche leger tot een zeker aaneensluitend geheel gevormd werd, om daarmede tegen het vijandelijke geheel op te rukken. Dit geheel bestond nu, wel bezien, uit drie stukken, namelijk de beide vleugels, die gewoonlijk uit kavallerie gevormd waren, en het groote centrum uit infanterie bestaande (1); de gansche massa was op deze wijze in twee slagliniën verdeeld. Daar nu de drie bovengenoemde deelen zich als vast aanéengebonden beschouwden, en zich hulpeloos waanden als dit onderlinge verband verbroken was, zoo sprak het wel van zelf, dat het geheel een zeer onbewegelijk en onhandelbaar ding moest zijn (2). Veel tijd werd er vereischt om hetzelfde tot stand te brengen, en dan bleef er niets overig, dan het tegen den vijand te schuiven, en daarna de zaken hunnen loop te laten. Het overige hing af van de dapperheid der aanvoerders en der troepen, en van de enkele voorvallen, welke de veldheer zich, in het gewoel van den slag, ten nutte maakte, om aan denzelfden eene zekere wending te geven. Wanneer namelijk de beide massa's tegen elkander gevoerd waren, dan moesten zij noodzakelijkerwijze eenigzins uit de voegen der oorspronkelijke opstelling geraken. Hierdoor had er dikwerf eene niet vooraf berekende en onbepaalde verbrokking — eene ware anomalie met het oorspronkelijke denkbeeld — plaats, dat echter voor den veldheer, die, met een overwegend genie, in dezen chaos naar een enkel deel greep, om op het gevolg van het geheel te werken, eene ware *bonne fortune* werd. Het vooruitschuiven en aanwenden van dit langwerpige ligchaam, tegen de uitgebreide massa des vijands, had in den aanvang, volgens de oorspronkelijke opstelling plaats, namelijk in evenwijdige strekking. Later kwam *Frederik* op het denkbeeld, om met dezelfde normale opstelling, onder eenen zekeren hoek, tegen

(1) Wij hebben reeds doen opmerken, dat dit bij de Pruisen niet altijd het geval was, doch *C.* beschouwt hier de normale slagorde, waarbij bepaald was, dat de kavallerie zich op de vleugels moest opstellen.

(2) *C.* vergeet echter hierbij op te merken, dat er evenwel iets goeds in dat naauwe verband opgesloten was, namelijk, de innige tezamenwerking der drie wapensoorten.

de vijandelijke linie op te rukken, zoodanig dat hij met zijn front tegen een der vijandelijke vleugels kwam. Had nu de vijand geene maatregelen tegen eenen zoodanigen aanval getroffen, dan was hij ook niet in de gelegenheid om zich te verweren, maar werd opgerold; doch daar de schuinsche, eveneens als de evenwijdige aanval, met dezelfde strakke, lang gerekte en aaneengeslotene slagorde geschiedde, zoo hadden men veel tijd noodig om dezelve te rangschikken, waardoor de tegenpartij eenige uren tijd won, om aanstalten te treffen. Deze bestonden doorgaans in het ombuigen van den bedreigden vleugel, of het voorschuiwen van de tweede slaglinie, in eene evenwijdige stelling met die des aanvallenden vijands. Om de geheele massa van stelling te doen veranderen, daartoe vonden de troepen, die het minste in taktische bewegingen geoefend waren, nooit den tijd. In de veldslagen van Soor, Rosbach en Liegnitz, wist *Frederik* den tijd goed te besteden; de Oostenrijkers daarentegen zochten er wel naar, maar vonden dien nimmer, en van dáár het taktische overwigt der Pruisen. Het aannemen eener schuinsche slagorde had ten gevolge, dat er nu slechts enkele deelen van het geheel in contact kwamen, terwijl bij de evenwijdige slagorde, alle punten van het uitgestrekte geheel, elkander gelijktijdig aanroerden; bij de eerste besliste de taktische geoefendheid en de beweegbaarheid der troepen; — bij de laatste de getalsterkte.»

Op deze wijze vervolgt *C.* zijne beschouwingen over dit punt. Wel bezien, mogen zij een weinig al te magtspreukig klinken, doch dat er veel waarheid in ligt opgesloten, ontdekt men dan eerst goed, wanneer men van de kennis der bijzondere deelen tot het geheele opklimt en de handelingen der strijdende partijen, in één blik wil zamenvatten. Men dient echter hierbij wel in acht te nemen, dat *C.* slechts groote omtrekken aangeeft, en deze daarenboven nog scherp griffelt, en het is daarom dat wij de beschouwing zijner denkbeelden in laatste ressort stelden, om het gehalte zijner magtspreuken, door eene voorafgaande kennismaking met de inwendige deelen, behoorlijk te kunnen wikken en wegen. Uit het medegedeelde, zal men ook het besluit kunnen opmaken, dat het niet raadzaam kan geacht worden, om alleen en uitsluitend door de kijkglazen van *C.* te zien, en dat er eene zekere voorbereiding noodig is, om op het standpunt te komen, van waar deze geestige schrijver, de pijlen van zijn scherp en puntig vernuft, tegen de dooden en levenden afzendt.

De veldtocht van van 1758 wordt even vernuftig als die van 1757, door *C.*, doch slechts in ruwe trekken, uiteengezet.

De operatiën van het Pruisische leger in Moravië en in Bohemen (1758) en vooral de poging des konings om Olmutz te bemagtigen, zonder vooraf den sterkeren vijand uit het veld

te slaan, worden, ofschoon door anderen scherp gegispt, door *C.* geregvaardigd; het was eene operatie, waarbij veel op de werkeloosheid van *Daun* gerekend werd. *Frederik* had daarenboven afdoende redenen, om eenen beslissenden slag te vermijden. «Dat echter *Daun* zich geen ander doel konde voorstellen, dan de belegering te doen opbreken; en hoe het mogelijk was, dat hij den koning met zijne 4000 wagens, ongehinderd naar Bohemen konde laten aftrekken, moet aan de bekrompene inzigten worden toegeschreven, om alles af te wachten van den tijd, den inval der Russen en Zweden, en zich blootelijk te beperken tot het afweren van verdere ongelukken. Wanneer het nu den Oostenrijkers niet te doen ware geweest om Sileziën te veroveren, dan waren deze inzigten, alhoewel niet zeer consequent, dan toch aannemelijk; doch daar Oostenrijk in dezen oorlog de grootste belangen op het spel had staan, zoo laat hun gedrag zich niet anders verklaren, dan dat zij zich door de verkeerde begrippen omtrent den oorlog en de oorlogvoering, welke destijds op eene pedante en stelselmatige wijze geleeraard werd, hadden laten wegslepen. Deze valsche inzigten lieten de hoofdzaak, welke bij elken te voeren oorlog op den voorgrond moet staan, namelijk: de vernieling der vijandelijke strijdkrachten, buiten overweging; zij namen het vooruitrukken, zonder behaalde overwinning, voor eene wezenlijke nadering tot het doel, en deden vergeten, dat strijdkrachten, die men heden vernielen kan, omdat zich daartoe eene gunstige gelegenheid aanbiedt, morgen zeer vernielend op ons kan werken, als men de gunstige gelegenheid nutteloos heeft laten voorbij gaan.» De terugtocht des konings werd, wel is waar, verontrust, doch deze verontrusting was, in betrekking van hetgeen er had kunnen geschieden, niet noemenswaardig.

De slag van Zorndorf wordt door *C.* beschouwd als de merkwaardigste van den geheelen zevenjarigen oorlog, en wellicht, om deszelfs zonderlingen loop, als een van de belangrijkste uit de nieuwere krijgsgeschiedenis. Zijne beschouwingen zijn uit dien hoofde geëvenredigd aan het hooge belang van het onderwerp. Met eene den schrijver eigenaardige stoute en overtuigende redeneerkunde, ontleed hij al de verschillende schakeringen van dezen bloedigen slag. Om niet te ver uit te weiden over dit gewigtige tijdperk des oorlogs, zoo zullen wij dit aan den weetgierigen lezer overlaten, om *C.* in zijne beschouwingen te volgen, ons alleen vergenoegende met zijne gevolgtrekking over te nemen, als hij zegt: dat eene zoo gedrongene en zamengepakte opstelling, als die welke de Russen hadden ingenomen, wel is waar blootstaat aan een groot verlies in manschappen, doch aan den anderen kant ook tegen eene algeheele vernietiging waarborgt. Zulke menschenmassa's kunnen alleen door een overwigtig geschutvuur uit el-

kander geworpen worden. De slag bij Borodino heeft, met een geheel veranderd taktisch stelsel, dezelfde omstandigheden voortgebracht. De koning, de opstelling der Russen ontwarende, had wel het voornemen opgevat om deze massa te vernietigen, doch de lust verging hem om dit ten uitvoer te brengen, zoodra hij overtuigd werd, dat de koelbloedige dapperheid en het overwigt der Russische infanterie, dit niet zoude toelaten. *Frederik* vergenoegde zich alzoo met den zedelijken indruk eener bekampte overwinning, die zoo groot was, dat 40,000 Russen, voor 20,000 Pruisen, als waren zij daartoe behoorlijk gemagtigd, naar Pommeren terug trokken. Bijna even zoo werd door *Napoleon* bij Borodino gehandeld.

Bij de critiek van de plannen des konings, betreffende de operatiën tegen de Russen, maakt *C.* de volgende aanmerking: dat eene overwinning, die men niet door een krachtig doorzetten van het offensive, in rijkdom van gevolgen kan doen stijgen, in alle gevallen werkzamer is, wanneer zij op een leger bevochten wordt, dat zich aan de spits eens ver vooruitgeschoven offensief bevindt, dan wanneer het overwonnen leger, deszelfs eigen land en vaste subjecten dicht achter zich heeft.

Zulke inzichten, kan men nieuw noemen, en toch zal men moeten bekennen, dat zij geheel en al in den aard der zaken liggen opgesloten. Een helder opgeklaard verstand zoekt en maakt zulke gevolgtrekkingen, vooral wanneer men op eene wijsgeerige wijze de krijgsgeschiedenis beoefent, en deze niet als eene dorre kronijk van daadzaken blijft beschouwen. De wenken, welke *C.* den krijgsgeschiedvorschcr geeft, zijn daarom des te meer te behartigen, dewijl zij regtstreeks het practicable nut dezer studie aanwijzen.

In de gevolgen der operatiën van prins *Hendrik* tegen het ongeveer dubbel sterke Rijkseger, ontdekt *C.* de werking van een buitengewoon en stout zelfvertrouwen, tegenover bloode schroomvalligheid. Vele kleingeestige militaire schrijvers, daarentegen, vermeenen die gevolgen te moeten toeschrijven aan de geschikte postering der troepen, en hebben zich bevljigt, uit deze inzichten eene theorie af te leiden, die bij het uitbreken van den Franschen omwentelings-oorlog, in praktijk gebracht werd. Men had echter, ongelukkigerwijze, de hoofdfactoren dezer wijze van handelen over het hoofd gezien. De Duitsche veldheeren waren bevreesd voor de stoute onstuimigheid hunner tegenpartij, die zich van de banden eener taktische pedanterie ontdaan had, en zagen zoodoende hunne kunstmatige gebergte-posteringen, door de fransche troepen, aan alle kanten doorbreken. Elke theorie kan op deze wijze zeer verderfelijik werken, vooral wanneer zij alleen het stoffelijke en het stoffelijik werken op het oog heeft, en op de zedelijke bestanddeelen der oorlogvoering geen acht slaat.

De slag bij Kunnersdorf (1759) is een ware tegenhanger van den slag van Zorndorf. *Frederik* treedt hierbij weder als aanvaller op. Bij Zorndorf was hij op het punt om, door zijn ongeduld voortgedreven, alles te bederven en geslagen te worden, toen de krachtige kavallerie-aanval, door *Seidlitz* bestuurd en aangevoerd, de overwinning aan den Pruisischen adelaar kechte. Bij Kunnersdorf, daarentegen, ging *Frederik* in den aanvang, met de grootste omzigtigheid te werk, en behaalde zeer gewigtige voordeelen, zoodat men bereids den slag als gewonnen konde beschouwen; doch van dat oogenblik af aan, werd hij door zijne steeds geprikkelde hartstogtelijikheid weggesleept, en berokkende hij zich daardoor een zeer gevoelig echee. *C.* schetst de oorzaken dezer ongelukkige wending vrij uitvoerig, zeggende o. a. dat *Frederik* zich daarbij in de strikken van zijn eigen stelsel der schuinsche slagorde verward heeft, omdat hij op eene halsstarrige wijze dwong, dat deze manoeuvre in volledigen zamenhang zoude geschieden. Ware de koning met eenige afzonderlijke kolonnen vooruitgerukt, dan zoude hij minder hindernissen voor de uitvoering zijner beweging ontmoet hebben en in het beslissende moment niet zonder artillerie gebleven zijn.

Aan *Napoleon* heeft men dikwerf verweten, dat hij in den slag van Borodino, tot groot nadeel zijner belangen, halsstarrig had blijven weigeren om zijne garde te doen vooruitrukken, en zoodoende de Russen geheel uit elkander te werpen. Wanneer men zich echter in de omstandigheden verplaatst, waarin de Fransche keizer toenmaals verkeerde, en zich de moeite geeft om den geheelen loop van dien merkwaardigen slag aandachtig na te gaan, dan zal men zijne handelwijze moeten toejuichen. Immers de standvastigheid der Russen werd door de critiek over het hoofd gezien; de keizer echter had deze zedelijke magt weten te schatten en te eerbiedigen. Zoowel de theorie, even als de ondervinding, leert overtuigend genoeg, dat er in den oorlog gevallen kunnen voorkomen, waarbij eene halve overwinning meerder voordeelen oplevert, dan eene volledige zegepraal. *Frederik de Groote* nam dit bij Zorndorf als een beginsel aan, doch miskende het bij Kunnersdorf. Toen hij den generaal *Fink* detacheerde, schijnt hij vergeten te hebben, wat hem, in soortgelijken toestand, bij Hochkirch overkomen was, terwijl hij de bedenkingen zijner generaals zeer ongenadig opnam. Dit zijn — zegt *C.* — de schaduw-zijden in de veldheers-loopbaan des konings, welke men geenszins onopgemerkt mag ter zijde schuiven.

Een der wenken, door *C.* bij deze gelegenheid gegeven, gelooven wij belangrijk genoeg, om daarop bijzonderlijk de aandacht der lezers te trekken, vooral daar deze tegen enkele magtspreuken gerigt is. Hij zegt namelijk: « Deze slag zal aan de voorstanders van groote kavallerie-aanvallen, de overtuiging ge-

ven, dat zelfs eene Pruisische kavallerie, door *Seidlitz* aangevoerd, in eenen slag, welke door *Frederik* bestuurd werd, niets vermag tegen de magt der omstandigheden, en op eene wijze kan worden uiteen gedreven, die men op andere tijden en in andere oorden, alleen aan de slechte aanvoering toegeschreven heeft.»

Uit de beschouwing van de operatiën der verbondenen, leidt *C.* twee resultaten af: eerstens, dat de grondslagen hunner handelingen zijn verloren gegaan, omdat deze, op zich-zelf en met elkander in verband beschouwd, kleingeestig en vreemdsoortig waren, zoodat zij geenszins met het doel, waarvan hier de reden moet zijn, en met de inspanning om hetzelfde te bereiken, in rede stonden; ten tweede dat men zich moet bedroeven, dat zoogenaamde geleerde militairen, uit dit voor ons onverstaaubar mengelmoes van verouderde denkbelden, diep doordachte grondstellingen hebben tezamen geflanst. Men kan, volgens het gevoelen van *C.*, den naar leering zoekenden jeugdigen krijgsman, niet te veel doen opmerken, om toch tegen zulke ideeën-smeders op hunne hoede te zijn.

Uit deze en gene aanhalingen uit het meergenoemde werk van den kernachtigen Duitschen schrijver, (zullen onze lezers (die zijne geschriften voor als nog niet kennen, even als diegene die reeds eene nadere kennis met de vruchten van zijnen geest gemaakt hebben) wellicht de opmerking maken, dat hij een te vrijen teugel aan zijn critisch vernuft geeft. Ook deze opmerking is door zijne landgenooten gemaakt, vooral door diegenen, welke redenen hadden, om onder den last zijner beschuldigingen gebukt te gaan. Trouwens zoo lang de schoolsche pedanterie niet uit de wereld is, zullen ook zijne werken hevige bedillers vinden. Zoo heeft men hem o. a. verweten, dat hij bij elke gelegenheid met zijn stokpaardje: «de vernieling der vijandelijke strijdkrachten» voor den dag komt, en elk ander hoofddenkbeeld der oorlogvoering verwerpelijk vindt; dat zijne critiek steeds deze «magtspreuk» tot grondslag neemt of rondom dezelve fladdert. Dat echter zijne critiek verre is van eenzijdig te zijn, of in den vorm van uitsluitende denkbelden gedrongen te wezen, zullen de verlichte lezers ontwaren, wanneer zij zijne beschouwingen over den veldtogt van 1760 met aandacht nagaan. Bij de behandeling van het onderwerp, heeft *C.* zich, zoo als gewoonlijk, weder zoeken te plaatsen op het standpunt waarop *Frederik* zich werkelijk bevond, d. i. hij heeft zich vooraf den waren toestand zijner zaken duidelijk en klaar voor den geest gebracht. Allereerst moest hij zich dus rekenschap zoeken te geven van de strijdkrachten en strijdmiddelen, welke aan *Frederik* verbleven, om den veldtogt te openen. Daartoe moest hij een diepen blik slaan op het inwendige der toenmalige

Pruisische monarchie. Vervolgens moest hij zijne onderzoekingen uitstrekken tot het terrein 't welk den koninklijken veldheer voor zijne operatiën overbleef; ten slotte moest hij zich juiste denkbelden verschaffen over den toestand van *Frederiks* tegenstanders. Met deze bescheiden toegerust, kon zijn zaakkundig oordeel zich vrij en ongehinderd wagen in het gebied der critische bespiegelingen. Op zulk eene wijze handelende, heeft hij altijd veel voor op vele andere geschiedschrijvers en geschiedvorschers, die zich maar al te dikwerf door eenzijdige beschouwingen hebben laten wegslepen, en zich nooit in den natuurlijken loop der zaken, zoo als zij door de plaats hebbende omstandigheden en door den aard en bijzonderheden der handelende lichamen en werktuigen werden voortgebracht, hebben kunnen verplaatsen. Dat *C.* zich daardoor, op eene zeer natuurlijke wijze, geroepen zag, om de critische banbliksems rond te schieten, laat zich begrijpen, en wel verre dat zulks den studerende moet afschrikken, moet het hem, in tegendeel, meer en meer uitnoodigen om het studie-stelsel, door hem aangeduid, zooveel als mogelijk is te doen volgen.

Terwijl nu andere schrijvers zich beijveren, om voor *Frederik* velerhande en uitvoerige plannen voor den veldtogt van 1760 uit te denken, betoogt *C.*, langs den natuurlijksten weg, dat de koning in de onmogelijkheid was, om een uitvoerig plan van operatiën te vormen. Zijne strijdkrachten en strijdmiddelen waren dermate afgenomen en in gehalte verminderd, dat hij elken slag zeer zorgvuldig moest zoeken te vermijden, en niet dan in den uitersten nood, een hoofdgevecht mogt leveren. Om dit doel te bereiken, moest hij het geweld eens vijandelijken stoots door geschikte bewegingen zien te breken. Het initiatief te nemen was hem niet mogelijk; zijne handelingen zouden door die des vijands bepaald worden. *Frederik* vertoont zich alzoo in een nieuw licht, dat zich over zijne handelingen uitspreid en waardoor de geheele door hem gevoerde veldtogt zich voordoet als het door groote werkdadigheid en behendigheid besparen zijner krachten voor den onvermijdelijken en beslissenden slag. Dit denkbeeld is eenvoudig uiteen gezet, en steekt daarom te meer af tegen de gebruikelijke krijgbespiegelingen.

De operatiën van *Daun* zijn, volgens het gevoelen van *C.*, consequenter dan de vroegere, en vertoonen meerder zamenhang; zij zijn echter niet genoegzaam in verband met die der *Russen*. *Daun* vatte het hoofddoel, dat hij zich had moeten vormen, niet, namelijk om den zoo zeer verzwakten koning krachtdadig aan te grijpen en neder te werpen.

De bewegingen in de veldslagen bij *Liegnitz* en *Torgau*, hebben, volgens *C.*, reeds eenige overeenkomst met die der nieuwere taktiek; namelijk wat de leiding der troepen betreft.

Frederik ziet men hier met afzonderlijke kolonnen voorwaarts rukken, die echter geenszins gelijktijdig werken. Het opmerkelijke van deze bewegingen (en dat *Frederik* niet ontsnapte) was, dat frissche strijdkrachten tegen vermoeide en uitgeputte troepen aangevoerd, altijd in het voordeel zijn. Het denkbeeld van het doelmatige eener reserve was dus dáár, en was wellicht bij het rekken van den oorlog, en bij eene geevenredigde sterkte der Pruisische troepen, reeds door *Frederik* ingevoerd geworden.

Des schrijvers beschouwingen over de veldtogten van 1761-1762, zijn even zaakkundig als uitvoerig behandeld. Wij rekenen het echter onnoodig, om ook deze te analyseren, dewijl het voorgaande, zoo wij vertrouwen, op eene voldoende wijze, de strekking van dit werk zal hebben aangewezen. Overigens gelooven wij genoeg gezegd te hebben, om onze *bedenkingen over enkele punten van het krygskundig onderwijs en voornamelyk van de krygsgeschiedenis*, met eenige weinige regelen te kunnen besluiten.

Zijn wij er in geslaagd met te betoogen, dat de krijgsgeschiedenis gewoonlijk anders beoefend wordt dan op de wijze die wij door onze voordragt en door de analyse der denkbeelden van *Clausewitz*, hebben willen aanduiden? Dit mogen onze lezers beslissen; in het eerste geval, zal ook de weg open liggen, die men, het zij regtstreeks of gewijzigd, kan volgen, om met vrucht de krijgsgeschiedenis te beoefenen. Zijn wij daarin niet wel geslaagd, dan hebben wij waarschijnlijk den verkeerden weg betreden en streven naar een ongenaakbaar doel. Daarenboven herhalen wij het hier, dat het ook geenszins ons voornemen was, om onze gevoelens op te dringen; wij wilden slechts onze overtuiging bloot leggen, en datgene schetsen, wat ons bij de eigen-oefening was weder-varen. Eene korte opsomming der ontwikkelde hoofd-denkebeelden, zal ons tot de slot-gevolgtrekkingen leiden.

Al de groote veldheeren die de geschiedenis ons als voorbeelden tot navolging voorhoudt, hebben hunnen geest gevormd niet in de theoretische leerboeken van den krijg (deze zijn meest gewrochten van lateren tijd) maar door eene eigenaardige beoefening van de geschiedenis der veldtogten hunner voorgangers. Die beoefening bragt hen op grondstellingen die nagevolgd en beproefd zijn, en die wij in de relazen der oorlogsfeiten met geluk zien bekroonen, of door het ongeluk zien vervolgen. Daaruit zijn theorien ontstaan, waarvan enkele gegrond, andere weder op valsche bespiegelingen over de de praktijk berusten. Uit die theorien heeft men nieuwe theorien opgemaakt, en op deze wijze zijn er eene massa van leerboeken in de wereld gekomen, die de denkbeelden over den oorlog, hoe langer hoe meer van de wezenlijkheid hebben

verwijderd. De gebruikelijke methode voor de beoefening der krijgsgeschiedenis, geeft geen voldoende leidraad aan de hand, om het menigvuldige kaf van de zeldzame korenaren te onderscheiden. Dit bragt ons op het denkbeeld, om de krijgskunst op nieuw te gaan beoefenen in het gebied der geschiedenis zelve, en daaraan te toetsen onze nog altijd gebrekkige denkbeelden over de theorie des oorlogs. Zoodoende werd voor ons de studie der krijgsgeschiedenis minder het opsoren van geschiedkundige feiten, maar hoofdzakelijk het zoeken naar de kennis der krijgshuishouding van eenige tijdvakken der geschiedenis en van de grondbeginselen, waarop de handelingen der voor ons merkwaardige hoofdpersonen berustende waren. Dit deed ons inzien de onmogelijkheid, om op deze wijze het geheele gebied der krijgsgeschiedenis te doorloopen, veroorzaakt: eerstens door gebrek aan tijd; tweedens, door gebrek aan volledige bronnen en kaarten. Wij namen ons dus voor, om het tijdvak des zeventjarigen oorlogs te ontginnen, en dezen arbeid leverde het resultaat op, dat de krijgsgeschiedenis en de krijgskunst in een te naauw verband met elkander staan, dan dat deze bij het onderwijs of de zelfoefening kunnen van één gescheiden worden. De wijze hoe wij zijn te werk gegaan, vermeen wij uitvoerig genoeg te hebben opgegeven.

Een tweede, welligt niet minder gewigtig resultaat onzer beschouwingen was, dat wij met onze geringe geographische kennis, volgens de gebruikelijke voorbereidings-methode opgedaan, te kort schoten. Voor de speciale studie van dezen of genen veldtogt, is het noodzakelijk, dat men zich vooraf bekend make met de bijzonderheden, welke de geheele omvang van het oorlogstooneel oplevert. Deszelfs topographie moet alzoo worden bestudeerd in verband met haren vermoedelijken invloed op de bewegingen en ondernemingen der verschillende troepensoorten en de in gebruik zijnde stelsels van verpleging en middelen van vervoer, terwijl dit alles moet worden toegelicht door naauwkeurige statistieke opgaven. Bij het speciale onderwijs in de militaire aardrijkskunde en terreinkennis, is de omvang van het vak, dat men verhandelt of dat men bestudeert, weder te groot, om iets meer dan generalia's te behandelen; deze dienen, wel is waar, tot bakens voor het oordeel dat men te vellen heeft, doch de voorbeelden van toepassing ontbreken, of moeten in eenen te algemeenen zin worden aangehaald, om zoo geheel aan het goede begrip van de zaak te kleven. Bestudeert men daarentegen het krijgstooneel van één veldtogt, dan doen zich die voorbeelden als van zelve en helder lichtend voor, met al derzelve gevolgen en toepassingen; zelfs de geringste bijzonderheden van de ligging en bouwwijze van dit of dat dorp of gehucht, de loop, insnijding, breedte of diepte eener waterleiding, de vorm, de verhevenheid of strekking, zelfs van de geringste hoogte, zien wij dikwerf bij deze meer speciale nazoeeking, eene gewigtige rol spelen in de krijgsgeschiedenis en doen ons den invloed dezer terrein-voorwerpen, naar gelang der plaats hebbende omstandigheden, langs den praktischen weg, kennen en begrijpen. Van dit kleine tot het grootere opklimmende, zal men den invloed der grootere rivieren en stroomen, gebergte-ketens, der ligging, bouwwijze en houbaarheid der vaste punten en groote vestingen, van het doelmatigste standpunt leeren overzien. Daarom kwam het ons voor, dat het onderwijs in de militaire aardrijkskunde en in de terreinleer, het doelmatigste kan worden voorgedragen of bestudeerd bij de voordragt of studie der krijgskunst en krijgsgeschiedenis. Dat men, even als wij zulks voor de studie der krijgskunst en krijgsgeschiedenis hebben aangeraden, zich vooraf eenigzins bekend make met de algemeene grondbeginselen van dezen tak van militaire kennis, zal welligt noodzakelijk zijn, doch om zich daarbij te veel in theoretische bespiegelingen te verdiepen, zal eerder tot verstrooijing van de aandacht leiden, dan tot derzelve vestiging op het practicable nut.

Uit deze korte herhaling der hoofd-denkebeelden van ons ver-
toog, kunnen wij alsnu de gevolgtrekking afleiden:

1°. Dat het afzonderlijk en uiteenlopend behandelen of be-

studeren der hoofdtakken van algemeene krijgskennis, tot geene voldoende resultaten leidt.

2°. Dat de oorlog zelve, zoo als hij ons door de krijgsgeschiedenis wordt geschetst, het natuurlijke en noodzakelijk verband dezer takken voorhoudt.

3°. Dat men door dit aanschouwelijk verband, de theoretische grondstellingen dezer takken ziet wijzigen, al naar mate deze of gene omstandigheden deze wijziging vorderen.

4°. Dat de praktische voorbeelden der krijgsgeschiedenis, het overtuigendste op het begrip werken, en dat men alzoo bij het krijgskundige onderwijs en bij de zelfoefening, het natuurlijk verband, dat er tusschen theorie en praktijk moet blijven bestaan, niet moet vanéén rukken, en vooral niet ten voordeele van de eerste — en eindelijk

5°. Dat de studie van één veldtogt, in den zin als door ons vlugtig voorgedragen is, meer grondige kennis van den wezenlijken aard des oorlogs en der oorlogvoering zal doen opzamelen, dan eene veeljarige studie van de theoretische grondbeginselen der krijgskunst, en eene langgerekte en oppervlakkige lectuur der algemeene krijgsgeschiedenis.

J. C. VAN RIJNEVELD.

JOACHIM AMBERT.

Onder dezen naam kennen onze lezers, den schrijver van het artikel: *Deux Gloires*, in onzen vorigen Jaargang opgenomen. Deze moedige en kundige verdediger der regten van den militairen stand in het algemeen, en van het Fransch leger in het bijzonder, verdient in vele opzichten nader bekend te worden, en het is door de vruchten van zijnen geest, dat wij den weg tot deze kennismaking kunnen aanwijzen. Het Fransche leger vindt in hem eenen tolk, die de door hem opgenomene taak met waardigheid vervult, en die zich door zijn uitgebreide kundigheden en vlotte pen, even als door een (zoo als men zegt) onovertreffbaar talent als redenaar, vele kansen in zijn persoon vereenigt, om als lid der kamer van afgevaardigde verkozen te worden. Onder de vele bouwstoffen tot deze persoonlijking aanwezig, kiezen wij vooreerst het volgende:

« On fait un singulier abus de ce mot, *armée*. A de certaines époques, les jours et les mois s'écoulent sans que l'attention daigne se fixer sur la force défensive: parfois les organes de la publicité enregistrent les promotions, les changements dans la tenue ou les mouvements de garnison; souvent aussi on se plaît à donner du retentissement à ces luttes rares et malheureuses du soldat et de l'ouvrier; on jette alors sur le sabre de l'armée de ligne l'anathème, qui jamais n'atteint l'épée de la milice citoyenne: aussi, l'armée en est-elle venue à redouter en quelque sorte, l'attention que daigne lui accorder de loin en loin la presse française; non pas que les hommes de guerre soient les adversaires de la plus précieuse de nos libertés, mais parce qu'ils savent que le journalisme proprement dit ignore les véritables besoins et les progrès de l'armée.

Sorte de nation dans la nation, de famille dans la famille, l'armée, régie par les lois particulières, condamnée à des devoirs particuliers et plus rigoureux que ceux de la cité, l'armée, disons-nous, a des droits particuliers. Pour connaître ces droits, pour en discuter les conséquences, soit dans la presse, soit à la tribune, il ne suffit pas d'être publiciste éclairé, juriconsulte profond, brillant écrivain, ou bien orateur éloquent; il faut encore appartenir à l'armée, non pas à cette armée de bureaucrates qui administre à Paris et croit commander aux frontières, ni à cette armée couverte de broderies et de cordons, qui connaît la poussière des revues, et rien de plus: mais il faut être de l'armée véritable, de cette armée qui végète dans les garnisons lointaines, supporte les fatigues monotones du travail quotidien, voyage par étapes, et se soumet régulièrement à tous les déboires de la vie militaire, telle que l'a faite l'égoïsme social.

Si le journalisme s'est montré inintelligent dans l'examen des questions militaires; si ses attaques se sont dirigées sans cesse vers le pouvoir, et jamais contre la société, mille fois plus coupable envers l'armée que tous les ministères passés et présents; en un mot, si la cause de l'armée a été mal défendue, ne pourrions-nous pas en accuser l'armée elle-même, qui a cru devoir s'abstenir de toute participation à la lutte établie en son nom? Un journalisme, spécialement destiné aux gens de guerre, rédigé dans le sein même de l'armée, a porté il est vrai, la lumière dans les rangs et mis en honneur l'étude et l'observation, tout en indiquant les améliorations possibles; mais les apôtres de ce journalisme ont eu le tort de n'élever la voix que dans l'enceinte du camp, et de ne pas demander aide à l'opinion publique, en confiant aux colonnes du journalisme politique les résultats dus aux progrès moraux de l'armée. Les publicistes d'abord, la société ensuite, et enfin l'armée, auraient retiré profit de l'admission des spécialités dans l'examen des questions militaires.

Le pouvoir lui-même, éclairé sur ses véritables intérêts, qui sont inséparables de ceux de l'armée, marcherait aujourd'hui dans la voie large des perfectionnements, et n'en serait plus à tâtonner laborieusement pour combiner des chiffres, au lieu de créer des institutions.

Lorsque paraît dans un journal un article intitulé: *Armée*, le lecteur expérimenté est assuré d'avance qu'il y a là quelque question politique à expliquer: mais de l'armée dans l'article intitulé: *Armée*, il n'en sera pas plus question que du barreau et de l'industrie. A très-pen d'exceptions près, il en est ainsi. Ballottée tour à tour par les partis, l'armée est accoutumée à l'ingratitude des vainqueurs, à la calomnie des vaincus, elle sait que pour une société absorbée par les questions ministérielles, le soldat qui personnifie l'abnégation ne saurait être qu'un objet à exploiter, pesé, mesuré, marchandé par les habiles.

Les droits et les besoins de l'homme de guerre, considéré sous tous les points de vue, sont-ils étudiés avec intérêt et lumière, sans préoccupations politiques, dans les articles de journaux qui ont pour titre le mot *Armée*? Après les avoir lus, celui qui cherche dans la publicité des lumières pour se guider, peut-il se former un jugement sur l'armée proprement dite? Nous ne craignons pas de répondre négativement.

D'une part, il faut en accuser l'incompétence, très-naturelle au reste, des publicistes quotidiens, qui, étrangers à l'armée, ne peuvent que préjuger; mais ce qu'il faut accuser surtout de l'indifférence en matière militaire, c'est l'égoïsme de la société. Pour ces raisons et d'autres encore, l'armée est comptée pour rien dans le vaste champ de la publicité. Or, comme c'est là que les législateurs vont chercher leurs inspirations, on ne s'étonnera pas de voir les questions militaires du premier ordre attirer à peine les regards de la Chambre des députés. L'armée qui paie un impôt terrible, l'impôt du sang, l'armée qui, depuis neuf ans muette et résignée, laisse les cadavres de ses enfants aux chemins de l'Afrique, aux places publiques de France, aux hôpitaux de la frontière, l'armée, disons-nous, mériterait au moins cette bienveillance universelle que dispensent si généreusement les modernes philanthropes.

Combien d'existences d'hommes ne sont-elles pas venues s'éteindre sous le drapeau? Combien sont morts jeunes, loin du foyer domestique, en payant l'impôt du soldat, qui eussent vécu de longues années chefs de famille, honorant une carrière, portant loin peut-être, dans les arts, dans la littérature, à la tribune, un nom qui n'aura jamais d'écho. Beaucoup meurent, beaucoup plus qu'on ne le sait, en France, et pour ceux qui restent, il n'est pas d'organe consolateur, de juges désintéressés, encore moins se trouve-t-il pour eux des amis dévoués.

Et cependant, en France, aujourd'hui, on croit marcher dans la voie des perfectionnements, on prononce de toutes part les mots sonores devant la loi, de justice distributive: on se dit philanthrope, et sur la philanthropie on fait de beaux discours.

La pauvreté du juge fixe les regards et chacun s'attendrit, mais de la pauvreté de l'officier nul ne s'inquiète. Des hommes publics visitent les prisons de l'étranger, descendent dans les cachots, analysent l'air des maisons de détention, rédigent de longs rapports sur l'état sanitaire des coupables frappés par la loi; mais devant la porte de la caserne hu-

mide où végète le soldat, jamais l'homme public ne s'arrête; qu'importe le Français que la fièvre dévore en Afrique ou qui s'empoisonne dans les casernes de Belford, ce Français n'est qu'un soldat, et avant de s'occuper des soldats et des casernes, les philanthropes officiels et officieux doivent songer aux prisons, aux salles d'asile et aux chemins de fer.

Le système pénitentiaire, l'abolition de l'esclavage et toutes les questions philanthropiques, nobles pensées s'il en fut, font oublier une chose plus noble encore, la chose militaire. Le méchant que repousse la société éveille plus de sympathies que l'homme vertueux qui la défend! Sans doute il faut être miséricordieux; mais avant d'être miséricordieux, il faut être juste, avant d'être généreux il faut être reconnaissant, avant de se montrer prodigue il faut payer sa dette, et jamais dette ne fut plus grande que celle de la société actuelle envers le soldat qu'elle oublie.

Si d'un côté la France daignait donner une sérieuse attention aux besoins matériels de son armée, et d'un autre porter remède aux affections morales, qui s'emparent de tous, généraux et soldats, la France ferait oeuvre utile, sage et opportune.

L'organisation des troupes, leur placement sur la surface du pays, c'est-à-dire un système de garnison d'où découlera le système de casernement, puis une révision complète de la législation pénale, sont pour l'armée d'une impérieuse nécessité. Après les remèdes matériels devront venir les remèdes moraux. Ceux-là sont immenses! Il n'est pas dans l'armée française de 1838 un maréchal, un général, un simple officier ou un simple soldat qui n'ait mesuré avec terreur l'abîme qui menace d'engloutir la force armée.

Toutes les fois que dans un Etat il n'y a plus harmonie entre les éléments divers qui constituent la puissance, toutes les fois qu'un de ces éléments domine ou est dominé, l'homme prudent et expérimenté doit prévoir et redouter une crise. Nier le dévouement de l'armée aux institutions qui nous régissent serait un mensonge, mais il y aurait mensonge aussi à affirmer un dévouement absolu.

Après chaque tempête l'armée a recueilli les naufragés. Quelques-uns de ces naufragés sont devenus pilotes; mais pilotes craintifs, sans croyances à l'aiguille aimantée, toujours les yeux vers l'horizon et tremblants au moindre nuage. Or, sur le navire militaire il faut voguer à pleines voiles et mettre toute foi dans le serment, toute espérance dans la patrie. Il ne faut pas, lorsque la mer devient houleuse, songer au rivage protecteur, il ne faut pas surtout rappeler en tremblant, aux matelots inexpérimentés, que les tempêtes engloutissent et que beaucoup périssent brisés sur les rochers.

De tous les naufragés des orages politiques, peu se sont montrés oublieux du passé. Ce passé a même pris, aux yeux de beaucoup, une teinte qu'il était loin d'avoir aux jours de la réalité. Les souvenirs ont fait naître les regrets, il faut bien le dire, puisque cela est; les regrets ont à leur tour fait naître l'espérance coupable.

Quant aux hommes qui, sans arrière-pensée, avaient adopté les principes et les conséquences des événements politiques, qui du fond de l'âme appelaient le jour des réformes, qui immolaient à l'intérêt général quelques intérêts privés, ceux-là ont trop souvent été oubliés. Si leur dévouement est resté le même, leur influence est considérablement affaiblie, le découragement s'est emparé d'eux, et le pouvoir ne leur a tenu compte ni des sacrifices du passé ni des devoirs du présent.

Les traditions des vieux dévouements d'autrefois se sont perdues dans l'armée, ça été un grand malheur. Du jour où l'officier français n'a plus compris tout ce qu'avait de sublime la mort des gardes de Louis XVI, l'exil des compagnons de Napoléon ou l'exil plus récent des aides-de-camp de Charles X, de ce jour on a pu craindre que la religion du drapeau ne touchât à son terme comme toutes les religions des hommes. Quand une religion n'a plus de martyr, c'en est fait d'elle, et quand l'esprit d'analyse attaque la foi, les martyrs disparaissent. Or, l'esprit d'analyse est dans l'armée, il y prend racine, et avec l'esprit d'analyse viennent le doute qui tue la croyance, l'intérêt matériel qui étouffe les élans de l'âme.

Il se peut que le jour paraîtra où les peuples se passeront d'armée, où la vertu régnera sur la terre, où le faible ne sera pas dévoré par le fort, mais ce jour n'est pas encore venu, il faut donc des armées; il

les faut puissantes, formidables, dévouées, nationales. Le pouvoir législatif les doit protéger, parce qu'elles protègent la justice, les riches les doivent honorer, parce qu'elles veillent sur l'intégrité des propriétés; les peuples pauvres et travailleurs leur doivent aussi respect et amour, car les armées sont l'élite des peuples de pauvres et de travailleurs.

Ces vérités sont anciennes: nos aïeux et nos pères et ont embrassé toutes les conséquences, comme nous l'apprend l'histoire des armées. A toutes les époques, on a senti le besoin impérieux d'établir l'harmonie entre les institutions militaires et les institutions civiles. L'affranchissement des communes par Louis-le-Gros donna naissance au commencement du 12e siècle, à la création de la milice des communes, première force régulière de la nation; Charles VII, vers le milieu du 15e siècle, fit la conquête de la France, et les *francs archers*, et les *compagnies d'ordonnance*, armées soldées et organisées pour la première fois, naquirent le même jour que le nouveau royaume. Le maréchal de Saxe, guerrier philosophe, fit pénétrer dans les rangs la moderne philosophie, et lorsque le jour des réformes fut arrivé pour la nation, le ministre Saint-Germain, conseiller de Louis XVI, voulut que l'armée ne restât pas étrangère au mouvement social. Mais des amis imprudents conseillèrent au monarque d'écarter de ses conseils l'homme qui comprenait le mieux l'armée. Saint-Germain se retira, puis quand vint la Révolution, Louis XVI ne trouva plus de soldats.

Les réformes de M. Saint-Germain furent reprises avec une merveilleuse supériorité par les premières assemblées législatives. Il nous reste sur les travaux de cette époque de véritables monuments. Nous n'oublierons jamais ce que disait un orateur de 1792: « La force publique est le livre et la clef de toutes les parties de l'éducation; sans elle, on ne peut être assuré de rien contenir à sa place; sans la force publique, les pouvoirs, les contrepoids, la liberté même ne sont qu'un assemblage d'idées vaines et fragiles. » Un autre orateur disait deux ans après: « Il faut donner à l'armée un esprit de corps; il faut soumettre tous les citoyens à remplir un devoir aussi nécessaire que glorieux. Ce n'est que lorsque tous les Français seront soumis à leur tour à la vie militaire, que la France sera assurée de l'importance que l'on mettra à remplir le devoir de soldat. Non sans doute, il ne faut pas une *armée citoyenne*: mais il faut une armée composée uniquement de citoyens. »

Le 9 février 1790, deux députés militaires, MM. Alexandre de Lameth et le duc de Liancourt, prononcèrent devant l'Assemblée nationale des discours sur la constitution de l'armée, qui méritent de fixer l'attention des législateurs modernes. Nous aurons occasion d'analyser ces discours et de faire ressortir l'intérêt que portaient les gouvernements d'alors aux armées qui faisaient leur salut. Nous démontrerons que les grandes guerres de la Révolution mirent obstacle à la réforme qui se préparait en faveur de l'armée. Les documents officiels de l'Empire nous serviront à établir d'une manière irrécusable que Napoléon voulait, lui aussi, mettre l'existence de l'armée en harmonie avec les nouveaux besoins des peuples. Pour l'armée de la restauration, l'heure des améliorations était arrivée, chacun le sait. Il reste dans les bureaux de la guerre des pièces qui peuvent convaincre les plus incrédules. Si la révolution de juillet a cru devoir apporter quelques années de retard aux promesses du comte de Saint-Germain, de l'Assemblée nationale, de l'Empire et de la restauration, nous pensons qu'il serait dangereux de prolonger outre mesure l'état de malaise dans lequel vit l'armée.

Que le pouvoir, que les Chambres, que la presse, que le peuple le sachent, l'armée souffre; elle souffre, non pas de quelques injustices passagères, non pas de calomnies qui ne sauraient l'atteindre, non pas d'une cruelle pauvreté, tout cela lui est personnel, elle en fait bon marché; mais l'armée souffre comme élément d'élite de la nation française; sa souffrance vient de ce qu'elle n'a point d'organisation fixe, point de système de recrutement national, point de réserve, point de système de remonte, point de législation, points de représentants réels. Son corps et son âme vont s'affaiblissant tous les jours: il ne lui reste que des souvenirs et l'espérance.

B I J L A G E III,

Behoorende bij den Militairen Spectator, 7de Deel, n°. 3.

(Maand September, 1838.)

LAATSTE BENOEMINGEN, OVERPLAATSINGEN EN VERANDERINGEN BIJ HET LEGER.

BENOEND:

Tot militie-commissaris in de prov. Groningen: de maj. Gunther Jean van Kinschot, van de 3de afd. mob. Z. H. Schutt. Om voorloopig de functien van adm. van kleed. en wap. bij de afd. kur. n°. 9, waar te nemen: de kap.-kwart. J. J. van Vveemen, het $\frac{2}{3}$ van het activiteits-tractement genietende. Bij de batt. rijd. art. n°. 3: tot adjunct paarden-arts in het vaste kader van het vétérinair personeel des legers, de vee-arts der 1ste kl. J. P. C. Smit. Bij de batt. rijd. art. n°. 4: tot adjunct-paarden-arts in het vaste kader van het vétérinair personeel des legers, de vee-arts der 1ste kl. J. J. van Laar. Bij de 10de afd. inf.: tot 2den luit.-kwartierm., de serg.-maj. J. VV. Jonkers, van de 12de afd. inf. Tot maj. bij de art. in de West-Indiën en komm. der komp. art. te Suriname, de 1ste kap. J. M. Engelberts, van het 3de batt. veld-art. Tot adj. van Z. K. H. den Erfprins van Oranje, gen.-maj., kommanderende de 1ste brig. der 1ste div.: de maj. de Haze Bomme, van de 10de afd. inf.

VERPLAATSINGEN.

De gep. kol. J. P. Roemer, militie-commissaris te Groningen: naar de prov. Holland (Z. ged.) Bij de 14de afd. inf., bij het 1ste batt.: de 2de luit. P. van der Hoff, van het depôt. Bij de 2de div. van het alg. depôt der landm.: de kap. P. F. C. Stolte, van het res.-bat. der 7de afd. inf. Bij den gen.-maj. prov. komm. van Noord-Brabant en opperb. der vesting 's Bosch te detacheren: de 1ste luit. Schnebbelie, van het 2de bat. der 7de afd. inf. Bij het reg. huss. n°. 6: bij het depôt, de 2de luit. J. VV. Vertholen, van de veld-eskadr. van het reg. Bij de 7de afd. inf., bij het depôt: de 2de luit. J. C. van VVoerden, van het 3de batt. der afd. Bij het reg. ligte drag. n°. 4,

bij de veld-eskadr., de ritm.-komm. A. Thesingh, van het depôt. Bij het depôt: de ritm.-komm. G. A. G. Baron van der Duijn, van de veld-eskadr. en beiden van het reg. Bij de 7de afd. inf.: bij het res.-bat., de 2de luit. G. Hazemeijer, van het 1ste bat. der afd. Bij de 2de afd. inf.: bij het 2de bat., de kap. L. van Beek, van het res.-bat. Bij het res.-bat.: den kap. C. VV. von Hessberg, van het 2de bat., beiden van de afd. Bij de batt. veld-art. n°. 11: de tijd. adjunct paarden-arts J. Ellerbruck, van de batt. rijd. art. n°. 3. Bij het korps der genie en sappeurs in Oost-Indië: de 1ste luits.-ingenieurs A. G. F. Schmoutziguer en C. VV. van Vollenhoven, van den staf der genie. Van Leyden naar Ter Neuzen: de 1ste luit. plaats-maj. van de 3de kl., P. H. Thibaut. Met de adm. der garn.-bakkerij en het nacht-leger te Amsterdam belast: de 1ste luit. van Haeften, van de 2de afd. inf, lid van den krijgsraad te velde, als zoodanig eervol ontslagen. De luit.-kol. J. M. van der VVijck, eerstaanwend ingénieur te Amsterdam, als zoodanig naar 's Bosch, ter vervanging van den kol.-ingénieur de la Rochette. De luit.-kol. eerstaanwend ingénieur J. H. Schuller, van de Willemsstad naar Amsterdam. De 1ste kap.-ingénieur G. VVitteveen de Keth, van Brielle naar de Willemsstad. De 1ste kap.-ingénieur J. Carsten, van Maastricht naar Brielle. De 2de luit.-ingénieur C. VV. Baron van Dedem, van Nijmegen naar Coeverden, en de 2de luit.-ingénieur D. J. Jordens, van Coeverden naar Nijmegen.

EERVOL ONTSLAGEN.

De ritm. L. J. Boucquaert, thans het $\frac{2}{3}$ activiteits-tractement genietende, uit de functiën van adm. van kleeding en wapening bij de afd. kur. n°. 9. De gep. kap. A. Pfeiffer, uit de functiën van adm. van kleeding en wapening bij de 2de afd. inf.

OVERLEDEN.

De 2de luit.-kwartierm. C. H. Prager, van de 12de afd. inf.; de 1ste luit.-kwartierm. Houben, van de 14de afd. inf.

B I J L E T S E N

Beleidszaken bij den Militairen Spectator, 7de Deel, n. 6.

(Maand September, 1858)

LAATSTE BEOZICINGEN. OVER VASTZETTINGEN EN VERANDERINGEN IN HET LEGER.

De Minister van Oorlog heeft de volgende bevelen gegeven, welke op den 15den September 1858 in werking zijn getreden. De bevelen betreffen de vastzettingen en veranderingen in het leger, en zijn als volgt: 1. De vastzettingen in het leger, welke op den 15den September 1858 in werking zijn getreden. 2. De veranderingen in het leger, welke op den 15den September 1858 in werking zijn getreden. 3. De vastzettingen in het leger, welke op den 15den September 1858 in werking zijn getreden. 4. De veranderingen in het leger, welke op den 15den September 1858 in werking zijn getreden.

De Minister van Oorlog heeft de volgende bevelen gegeven, welke op den 15den September 1858 in werking zijn getreden. De bevelen betreffen de vastzettingen en veranderingen in het leger, en zijn als volgt: 1. De vastzettingen in het leger, welke op den 15den September 1858 in werking zijn getreden. 2. De veranderingen in het leger, welke op den 15den September 1858 in werking zijn getreden. 3. De vastzettingen in het leger, welke op den 15den September 1858 in werking zijn getreden. 4. De veranderingen in het leger, welke op den 15den September 1858 in werking zijn getreden.

De Minister van Oorlog heeft de volgende bevelen gegeven, welke op den 15den September 1858 in werking zijn getreden. De bevelen betreffen de vastzettingen en veranderingen in het leger, en zijn als volgt: 1. De vastzettingen in het leger, welke op den 15den September 1858 in werking zijn getreden. 2. De veranderingen in het leger, welke op den 15den September 1858 in werking zijn getreden. 3. De vastzettingen in het leger, welke op den 15den September 1858 in werking zijn getreden. 4. De veranderingen in het leger, welke op den 15den September 1858 in werking zijn getreden.

De Minister van Oorlog heeft de volgende bevelen gegeven, welke op den 15den September 1858 in werking zijn getreden. De bevelen betreffen de vastzettingen en veranderingen in het leger, en zijn als volgt: 1. De vastzettingen in het leger, welke op den 15den September 1858 in werking zijn getreden. 2. De veranderingen in het leger, welke op den 15den September 1858 in werking zijn getreden. 3. De vastzettingen in het leger, welke op den 15den September 1858 in werking zijn getreden. 4. De veranderingen in het leger, welke op den 15den September 1858 in werking zijn getreden.